

Κίνηση Πολιτών για την Έπιαναφορά του Πολυτονικού Συστήματος

Σελίδα ύποδοχής
Επιχειρήματα ύπερ του πολυτονικού
Απόψεις - Μαρτυρίες
Κείμενα ύπερ του πολυτονικού
Αποφθέγματα
Ιστορικό τής καταστροφής
Ενδιαφέρουσες ιστοσελίδες
Εκδότες και άλλοι φορείς
Μάθετε τονισμό σέ δέκα άπλά μαθήματα
Κανόνες τονισμού
Πληκτρολόγια
Κατάλογος γραμματοσειρών
Πολυτονισμός γραμματοσειρών
Άλλα έργαλεία και τεχνικές πληροφορίες
Φωτογραφίες
Παιχνίδια
Τί μπορώ νά κάνω;
Επικοινωνήστε μαζί μας

Γίνετε μέλος τής ομάδας Facebook «ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΩ ΤΗΝ ΚΙΝΗΣΗ ΠΟΛΙΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΦΟΡΑ ΤΟΥ ΠΟΛΥΤΟΝΙΚΟΥ»

Επιλογή γραμματοσειράς:

Palatino Linotype ▼
Έπιλογή

(Οί γραμματοσειρές πρέπει νά είναι ήδη έγκατεστημένες στο σύστημά σας για νά τις χρησιμοποιήσει ό ιστοπλοηγός σας.)

Επιλεγμένη γραμματοσειρά:
Palatino Linotype
Τύπος ιστοπλοηγού: Mozilla/5.0 (Windows NT 6.1; WOW64) AppleWebKit/537.36 (KHTML, like Gecko) Chrome/55.0.2883.87 Safari/537.36

Τά Έλληνικά ως τραγούδι

[Όμιλία του Διονύση Σαββόπουλου, Παρεμβάσεις συνέδρων και Δευτερολογίες εισηγητών από τό βιβλίό «Δημόσιος Διάλογος για τή Γλώσσα», Δόμος, 1988]

Τά έλληνικά είναι τραγούδι, όχι άπλως και μόνον έπειδή ή έκφορά τους διαθέτει πλούσιο κυματισμό· κι άλλες γλώσσες ήχουν όμορφα. Τά ιταλικά π.χ. δέν ύστερούν άπ' αυτής τής άπόψεως. Κάθε γλώσσα έχει τόν ήχο τής. Όμως μόνον ή έλληνική γλώσσα είναι τραγούδι, έπειδή μόνον ή έλληνική γλώσσα έχει συνείδηση του έαυτου τής ως τραγουδιού. Τό άποτύπωμα αυτής τής συνείδησης είναι οί τόνοι και τά πνεύματα τών Αλεξανδρινών.

Συχνά άκούμε: Μά τά έλληνικά στην άρχή δέν είχαν τόνους. Πράγματι, τί νά τους έκαναν; Μιά φωνή που μπορει νά τραγουδά χωρίς συνείδηση είναι χαρά Θεού. Κάποτε όμως τά έλληνικά άπλώθηκαν· «ως μέσα στην Βακτριανήν τά πήαμεν, ως τους Ίνδους...» οί όποιοι πήραν μέν τά έλληνικά, αλλά άμουςα. Κι έτσι έδωσαν τήν λαμπρή εύκαιρία στους Έλληνες νά συνειδητοποιήσουν ότι ή βάση τών έλληνικών είναι βάση καθαρά μουσικοποιητική και χωρίς αυτήν τά έλληνικά ήταν άπλως μία γλώσσα τόσο φριχτά διαφορετική ώστε ν' άναγκαστούν οί Αλεξανδρινοί νά χαράξουν μέσα τής, για πρώτη φορά, πνεύματα και τόνους, που σαν μουσικά σημάδια άπεικονίζουν τήν άρχετυπική φωνή άπ' όπου άναβλύζουν τά έλληνικά έπί αιώνες. Οί Έλεξανδρινοί χρειάστηκαν γι' αυτήν τήν εργασία τρεις αιώνες. Πώς νά φανταστούν, ότι άπόγονός τους, όνόματι Βερυβάκης, θά έκρινε τήν εργασία τους περιττή και θά τήν άπέριπτε εν μιá νυκτι!

Ό λόγος τής εισηγήσής μου, θά 'θελα νά 'ναι λόγος ύπερ τής έπιστροφής τών τόνων. Στέκω αντίθετος πρός τό μονοτονικό. Μεταβάλλει τήν γλώσσα σέ δάσος καμμένο κι όχι μόνο άπό όπτικής πλευράς. Διαφοροποιεί βαθύτερα τήν αντίληψη μας για τήν γλώσσα, τήν όποία ύποβιβάζει σέ κώδικα τής τροχαίας, άγνοώντας ότι δέν μιλάμε για νά πληροφορησούμε ό ένας τόν άλλον, διότι άν ήταν έτσι θά μάς άρκοΰσαν οί εϋγλωττες χειρονομίες του συμπαθούς κυρίου που στέκει πίσω άπ' τήν έκφωνήτρια τής ΕΡΤ στο δελτίο ειδήσεων, άπευθυνόμενος σέ κωφαλάλους. Μιλώντας πραγματοποιούμε ένα θέατρο του λόγου, που ή άλήθεια του πηγάζει άπ' τό βάθος τής φωνής μας. Οί τόνοι τών Αλεξανδρινών αυτή τήν άλήθεια προσπάθησαν νά μνημειώσουν, ενώ τό μονοτονικό, είτε άπό άγνοια, είτε σκόπιμα, σβήνει τήν συνείδηση αυτού του γεγονότος. Τό έπόμενο βήμα λοιπόν θά 'ναι ή κατάργηση τής ιστορικής όρθογραφίας, ή έπιβολή ένός μοναδικού ο κι ένός μοναδικού ι. Τότε θά 'ρθει και τό λατινικό άλφάβητο. Η λογική του μονοτονικού θά έπιταχύνει τόν έκφυλισμό τής γλώσσας άπό άποψη φωνολογίας, πρός τήν κατεύθυνση μιās νέας όμιλίας που άκούγεται ήδη άπ' τις μεταγλωττισμένες τηλεοπτικές σειρές. Έκει, έλληνες ήθοποιοί, «ντουμπλάρον» όπως λέμε, σέ έλληνική μετάφραση, τους διαλόγους τών ήρώων τής Ξενόγλωσσης ταινίας, προσπαθώντας νά εκφέρουν τις λέξεις σύμφωνα με τόν ρυθμό στον όποιο τους άναγκάζει τό άνοιγόκλειμα τών χειλέων του εικονιζόμενου. Και έπειδή αυτό είναι άδύνατον άνευ βιασμού, κι έπειδή τό αυτί του ήθοποιού-μεταγλωττιστή βομβαρδίζεται άπό τόν ήχο τής Ξένης φωνής που έπαναλαμβάνεται άπειρες φορές στο μαγνητόφωνο, ώσπου νά πετύχει ό συγχρονισμός, γι' αυτό άκούμε εν τέλει παράδοξα έλληνικά· τά έξής:

—ΉτανμαθανμάσιαεμπειριάδενσυμφωνείςΚρίστοφερώνΚρίστοφερ!

—Άληθινάθασυμφωνήσωμαζίσουν, Λώωωωρα!

[Live Traffic Feed](#)

A visitor from Ottawa, Ontario

viewed "[Τὰ Ἑλληνικὰ ὧς](#)

[τραγουδι](#)" 3 mins ago

A visitor from Athens, Attiki

viewed "[Μερικά πρώτα](#)

[ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τοῦ](#)

[πολυτονικοῦ](#)" 10 mins ago

viewed "[Κατάλογος](#)

[γραμματοσειρῶν](#)" 31 mins ago

A visitor from Thessaloniki,

Thessaloniki viewed "[Καλῶς](#)

[ὀρίσατε στὸν ἱστοχώρο τῆς](#)

[Κίνησης Πολιτῶν γιὰ τὴν](#)

[Ἐπιαναφορὰ τοῦ Πολυτονικοῦ](#)

[Συστήματος](#)" 32 mins ago

viewed "[Κανόνες τόνισμου](#)" 52 mins

ago

A visitor from Greece viewed

"[Ὁ τονισμὸς σὲ δέκα ἀπλὰ](#)

[μαθήματα: 9. Ἡ λήγουσα τῶν](#)

[οὐσιαστικῶν, ἐπιθέτων καὶ](#)

[ἀντωνυμιῶν](#)" 33 mins ago

A visitor from Thessaloniki,

Thessaloniki viewed "[Καλῶς](#)

[ὀρίσατε στὸν ἱστοχώρο τῆς](#)

[Κίνησης Πολιτῶν γιὰ τὴν](#)

[Ἐπιαναφορὰ τοῦ Πολυτονικοῦ](#)

[Συστήματος](#)" 54 mins ago

viewed "[Καλῶς ὀρίσατε στὸν](#)

[ἱστοχώρο τῆς Κίνησης Πολιτῶν](#)

[γιὰ τὴν Ἐπιαναφορὰ τοῦ](#)

[Πολυτονικοῦ Συστήματος](#)" 1 hr

8 mins ago

A visitor from Athens, Attiki

viewed "[Ὁ τονισμὸς σὲ δέκα](#)

[ἀπλὰ μαθήματα: 4. Ἡ βαρεία](#)" 1

hr 0 mins ago

[Real-time view](#) · [Get Feedjit](#)

Ἐξ ἄλλου, τόνικότητες περίεργες διαθέτει καὶ ὁ πρωθυπουργός μας, ὁ ὁποῖος εἶναι «πόλυ σύγκινημενος πού ἡ πάγκοσμία κοῖνη γνώμη κατάδικασε τὸ ψεύδοκρατος τοῦ Ντόκτας». Αναπάντεχα ἑλληνικὰ ἀκούγονται ἐπίσης καὶ ἀπὸ ἀξίωμαχους ἡγέτες τῆς ἀντιπολίτευσης πού βλέπουν μιὰ προεκλογικὴ τους συγκέντρωση νὰ φτάνει μέχρι «τὴν ὁδὸ Πανεπιστήμιου», ὅποτε καὶ τὴν χαρακτηρίζουν «μεγαλειώδικη».

Πρέπει νὰ σᾶς πῶ ὅτι δὲν ἤμουν πάντοτε ὑπὲρ τῶν τόνων. Τοὺς θεωροῦσα διακοσμητικὰ στολίδια, κατάλοιπα ἄλλων ἐποχῶν, πού δὲν χρειάζονται πιά. Καὶ καθὼς δὲν ἤμουν ποτὲ καλὸς στὴν ὀρθογραφία, τὸ μονοτονικὸ μὲ διευκόλυνε. Βέβαια ἡ γλῶσσα χωρὶς τόνους φάνταζε στὰ μάτια μου σὰν σεληνιακὸ τοπίο, ἀλλὰ νόμιζα ὅτι αὐτὸ ἦταν μιὰ προσωπικὴ μου ἐντύπωση, θέμα συνήθειας. Ὡσπου συνέβη τὸ ἐξῆς: Εἶχα βρεθεῖ γιὰ ἓνα διάστημα νὰ ἀκούω συστηματικὰ, καινούργια, ἀνέκδοτα τραγουδιὰ, ἐπωνύμων καὶ ἀνωνύμων, γιὰ λογαριασμὸ τῆς δισκογραφικῆς ἐταιρίας Λύρα, προκειμένου αὐτὴ νὰ τὰ ἠχογραφήσει ἢ νὰ τὰ ἐπιστρέψει στοὺς συνθέτες. Εἶναι δύσκολο ν' ἀπορρίπτεις κι ἀκόμα δυσκολότερο νὰ ἐξηγεῖς τὸ γιατί. Ὅταν βέβαια τὸ τραγουδι εἶναι τετριμμένο ἢ ἀτεχνο, ἡ ἐξήγηση εἶναι εὐκόλη. Μοῦ συνέβη ὅμως νὰ δῶ τραγουδιὰ ὅπου οἱ στίχοι δὲν ἦταν ἄσχημοι καὶ ἡ μουσικὴ δὲν ἦταν τυχαία, ἐπὶ πλέον ταίριαζε θεματικὰ καὶ μὲ τοὺς στίχους. Κι ὅμως τὸ τραγουδι συνολικὰ δὲν «κύλαγε» ὅπως λέμε· ὅποτε τὸ ἐπιστρέψαμε στὸν ἐνδιαφερόμενο μὲ διάφορες ἀσάφειες καὶ ὑπεκφυγές. Τὸ πράγμα μὲ ἀπασχόλησε. Ἐφερνα στὸ μυαλό μου μεγάλες ὥραιες ἐπιτυχίες, παλιὰ τραγουδιὰ — πράγμα πού κάνω ἄλλωστε συχνά, μήπως καὶ βρῶ τὸ μυστικὸ τῆς ἐπιτυχίας — καὶ τὰ συνέκρινα μ' αὐτὰ πού ἀπέριπτα, ὥσπου μετὰ ἀπὸ μῆνες διεπίστωσα κάτι πολὺ ἀπλό: Ὅταν μιὰ μουσικὴ μετατρέπει συστηματικὰ τὶς μακρὲς συλλαβὲς σὲ βραχεῖες, ἢ ὅταν ἀνεβάζει τὴν φωνὴ ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει ἀπλῶς μιὰ περισπωμένη, ἐνῶ τὴν κατεβάζει συστηματικὰ ἐκεῖ πού ὑπάρχει ψιλὴ ὀξεῖα, ὅταν δηλαδὴ ἡ μουσικὴ κινεῖται ἀντίθετα — προσέξτε, ἀντίθετα ὄχι στὸν ρυθμὸ τοῦ ποιήματος, ἀλλὰ ἀντίθετα στὶς ἀναλογίες τονισμοῦ κι ἀντίθετα στὴν ὀρθογραφία του — τότε ὅσο ἔξυπνη καὶ νὰ ἔναι, κάνει τὸ τραγουδι δυσκίνητο καὶ ἀσθηματικὸ. Στὰ πετυχημένα τραγουδιὰ δὲν συμβαίνει αὐτό. Βέβαια, ὅταν γράφει κανεὶς πάνω σ' ἓναν ρυθμὸ ἢ σ' ἓνα μουσικὸ δρόμο, πρέπει νὰ ἀκολουθήσει τὰ καλούπια τους, ὅποτε θὰ ὑπάρχουν σημεῖα ὅπου αὐτὴ ἡ πείρα πού περιέγραψα δὲν τηρεῖται. Αὐτὸ ὅμως θὰ συμβεῖ μόνο ὅταν δὲν γίνεται αλλοιῶς. Καὶ πάντα ἡ βιασμένη λέξη θὰ τοποθετεῖται ἔτσι ὥστε νὰ προηγουνται καὶ νὰ ἔπονται ἐπιτυχεῖς στιγμές, ὥστε νὰ μειώνεται ἡ ἐντύπωση τῆς ἀτασθαλίας, ἢ ὁποῖα ἔτσι συνδυασμένη ὠφελεῖ, διότι τὸ τραγουδι ἀλλοιῶς θὰ ἔταν μηχανικὸ. Κάτι τέτοιο δὲν τὸ ἔχα προσέξει. Καὶ ἦταν ἡ πρώτη φορὰ πού αἰσθάνθηκα ὅτι οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα ἴσως νὰ μὴν ἦταν διακοσμήσεις, ἴσως νὰ εἶχαν λόγο.

Μ' αὐτὲς τὶς σκέψεις, πῆγα στὸ στούντιο ἠχογραφήσεων καί, σ' ἓνα κενὸ ἐργασίας, εἶπα στὸ μαγνητόφωνο μιὰ φράση πού τὴν διάλεξα ἐντελῶς τυχαία, μὲ μοναδικὸ κριτήριό, λέξεις μὲ ὅσο γίνεται μεγαλύτερη ποικιλία πνευμάτων καὶ τόνων. Νὰ ἡ φράση.

Ἄκουστε τὴν:

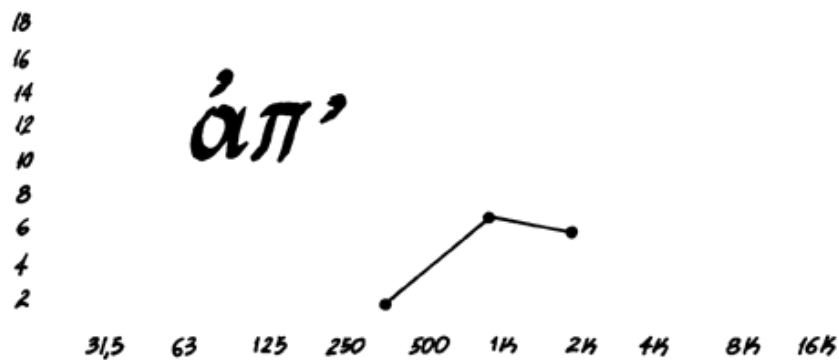
(Μαγνητόφωνο) «ἀπ' τ' ἄνθη τοῦ Μαγιοῦ ἐλαφρὲς πνέουν οἱ αὖρες»*.

Ἐκοψα τότε μὲ τὸ ψαλίδι τὴν μαγνητοταινία, γιὰ νὰ προσθέσω «ταινία σιωπῆς» ἀνάμεσα στὶς λέξεις καὶ νὰ τὶς ἀπομακρύνω μεταξύ τους. Ἄκουστε τὶς πάλι:

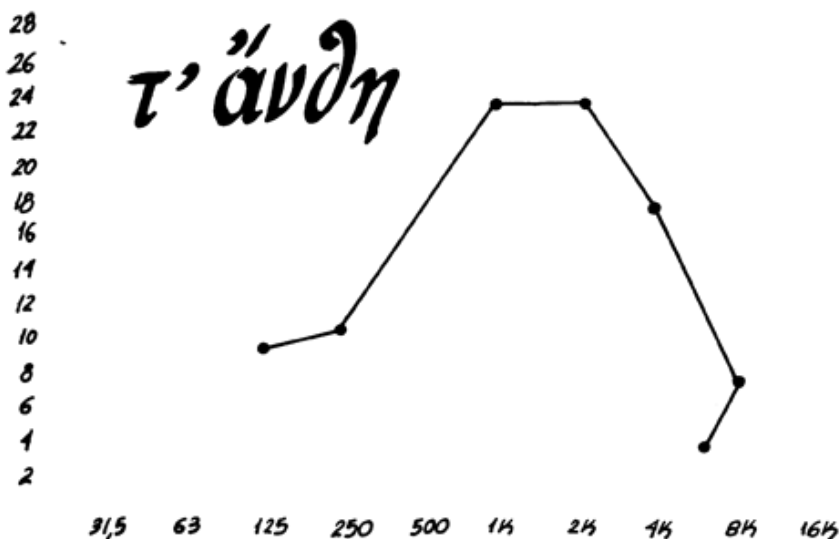
(Μαγνητ.) ἀπ'... τ' ἄνθη... τοῦ Μαγιοῦ... ἐλαφρὲς... πνέουν... οἱ αὖρες.

Συνέδεσα κατὸπιν τὸ μαγνητόφωνο μ' ἓναν μικρὸ παλμογράφο. Στὴν ὀθόνη του, τὸ ἠχητικὸ γεγονός μετατρέπεται σὲ ὀπτικὸ, καὶ μπορεῖ κανεὶς ἔτσι νὰ μετρήσει καλύτερα τὸ ὕψος τῆς ἐντασης, ἀλλὰ καὶ τὸ ὕψος τῆς συχνότητος ἐνὸς ἤχου. Κι ὅπως οἱ λέξεις τῆς φράσης μου διαδέχονταν ἀργὰ ἢ μία τὴν ἄλλη, εἶχα τὴν εὐχέρεια νὰ βλέπω στὴν μικρούλα ὀθόνη τοῦ παλμογράφου τὰ διαγράμματα τῶν λέξεων, χωρὶς νὰ μπερδεύονται μεταξύ τους· γι' αὐτὸ ἐξ ἄλλου καὶ τὶς εἶχα χωρίσει. Δυστυχῶς, σ' ὅλη τὴν Ἀθήνα ὑπάρχει μόνον μιὰ ἠλεκτρονικὴ ὀθόνη μεγάλων διαστάσεων, γιὰ νὰ βλέπαμε ὅλοι ἐδῶ μέσα τί ἀκριβῶς δείχνει ὁ παλμογράφος. Νὰ κάναμε τὸ πείραμα ἀπ' τὴν ἀρχή. Ἀλλὰ δὲν μπορέσαμε νὰ ἔχουμε μιὰ τέτοια ὀθόνη. Σᾶς ἔφερα ὅμως μιὰ γραφίστικη

ἀναπαράσταση τῶν διαγραμμάτων πού παρουσίασε ὁ παλμογράφος στὸ στούντιο. Νά τὸ διάγραμμα τῆς προθέσεως ἀπ':

Καὶ νά τὸ διάγραμμα τῆς λέξης ἄνθη:

“Ὅπως βλέπετε ἡ ἔνταση τῆς λέξεως ἔφτασε τὰ 24 db. Τὸ δὲ ὕψος συχνότητος ξεπέρασε τοὺς 8K (χιλιοκύκλους). Ἔχουμε δηλαδὴ μιὰ νότα — ἄς ποῦμε — ψηλὴ καὶ δυνατὴ.

Τοῦ Μαγιοῦ. Νότα πολὺ πιὸ σιγανή· 12 db. Καὶ βαρύτερη· 4K. Τὸ διάγραμμα ὅμως ἀπλωτό.

Έλαφρές. Ἐλάχιστα πιὸ χαμηλὴ νότα ἀπ' τὴν προηγούμενη· 12 db ἐπίσης καὶ στοὺς 4K, μὲ λιγότερους ἀρμονικοὺς ὅμως καὶ γι' αὐτὸ βαρύτερη.

Πνέουν. Τὸ διάγραμμα τώρα ἀνεβαίνει. Ἡ ἔνταση τῆς νότας εἶναι 16 db καὶ ἡ ὀξύτης τῆς στοὺς 8K ὅπως καὶ τ' ἄνθη, μὲ σαφῶς λιγότερους ἀρμονικοὺς ὅμως, ὅποτε καὶ ἀρκετὰ χαμηλότερη ἀπὸ τὸ ἄνθη. Χαμηλότερη ἐπίσης ἀπ' τὴν λέξη τ' ἄνθη ἀλλὰ ὅπωςδήποτε ψηλότερη ἀπ' τὸ πνέουν, φαίνεται ἡ λέξη αὖρες.

Ἐνταση 22 db καὶ τὸ ὕψος μόλις φθάνει στοὺς 8K.

Ἐκοψα ξανὰ τὶς λέξεις τῆς μαγνητοταινίας τότε, καὶ τὶς ξανακόλλησα μ' ἄλλη σειρά. Πρῶτα ἔβαλα τὴν λέξη ποὺ παρουσίασε τὸ χαμηλότερο διάγραμμα: τὸ «ἀπ'». Μετά, τὴν λίγο δυνατότερη· τὴν λέξη «έλαφρές». Τρίτη ἔβαλα, βάσει τοῦ διαγράμματός της, τὴν

λέξη «του Μαγιοῦ». Τέταρτη τὴν ἀμέσως ἐνυπνίου διαγράμματος λέξη «πνέουν». Πέμπτο, τὸ διάγραμμα «αὔρες» καὶ τέλος τὰ «ἄνθη». Ἐφτιαξα δηλαδὴ μιὰ σειρά στὴν ταινία, ἀρχίζοντας ἀπ' τὴν λέξη μὲ τὸ χαμηλότερο διάγραμμα καὶ προχωρώντας πάντα στὸ ἀμέσως ὑψηλότερο. Ὅποτε εἶδα μὲ τὰ μάτια μου τὴν ἐξῆς παρέλαση: βαρεῖα, περισπωμένη, ὀξεῖα, ψιλὴ περισπωμένη, ψιλὴ ὀξεῖα. Ὅταν τ' ἀκούει κανεὶς μαζεμένα, ἔχει τὴν ἐντύπωση μιᾶς φωνῆς ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ χαμηλὰ καὶ μὲ συνεχῆ ἀνεβοκατεβάσματα μᾶς ὀδηγεῖ σ' ἓνα κρεσέντο. Ἀκούστε το. Θὰ προσπαθήσω νὰ σᾶς δείχνω ταυτόχρονα καὶ τὰ διαγράμματα: ἀπ' / τοῦ Μαγιοῦ / ἐλαφρὲς / πνέουν / οἱ αὔρες / τ' ἄνθη.

Ἐπανελάβα τὴν ἴδια δουλειὰ καὶ μὲ ἄλλες πολλές φράσεις. Πάντα οἱ λέξεις μὲ ψιλὴ ὀξεῖα ἢ δασεῖα ὀξεῖα ἦταν πιὸ ψηλὲς καὶ πιὸ δυνατὲς ἀπ' τὶς ἄλλες. Πάντα ἡ ὀξεῖα ἔδινε ἤχο ψηλότερο τῆς περισπωμένης καὶ τῆς βαρεῖας καὶ πάντα ἡ περισπωμένη ἀκουγόταν ἰσχυρότερη τῆς βαρεῖας. Παρατήρησα λοιπὸν ὅτι μιὰ φράση ποὺ θὰ ἀποτελεῖτο ἀπὸ λέξεις καὶ μὲ τοὺς ἐννέα συνδυασμοὺς τόνων καὶ πνευμάτων, θ' ἀνάγκαζε τὴν φωνὴ τοῦ ὁμιλητῆ νὰ ἀποδώσει ἕξι διαφορετικὰ τονικὰ ὕψη. Τὰ ἐξῆς: Χαμηλότερα οἱ ἄτονες λέξεις. Ἀμέσως ψηλότερα, ἡ λέξη μὲ τὴν βαρεῖα. Ἀκόμη ψηλότερα ἡ λέξη μὲ τὴν περισπωμένη, πιὸ πάνω ἡ λέξη μὲ τὴν ὀξεῖα. Ἀκόμα πιὸ ψηλὰ ἡ ψιλὴ περισπωμένη καὶ ἡ δασεῖα περισπωμένη καὶ ψηλότερα ἀπ' ὅλες ἡ ψιλὴ ὀξεῖα καὶ ἡ δασεῖα ὀξεῖα. Ἐξι διαφορετικὰ ὕψη, δηλαδὴ ἕξι διαφορετικὲς μικρονότητες, ποὺ χωρίζονται ἀπὸ πέντε διαστήματα. Πῶς μπορῶ τώρα ν' ἀντισταθῶ στὸν πειρασμὸ καὶ νὰ μὴ θυμηθῶ ὅτι στὴν καθ' ἡμᾶς μουσικὴ, ὁ λεγόμενος σκληρὸς τόνος, π.χ. τὸ νη-πά ἐκτάσεως 12 κομμάτων ἀπ' τὴν ἐποχὴ τοῦ Πυθαγόρα, χωρίζεται ἐπίσης σὲ

πέντε μικροδιαστήματα καὶ παράγει ἕξι φωνές: τὴν φωνὴ νῆ, τὴν φωνὴ νῆ μικρὴ δίεση, τὴν φωνὴ δίεση 4 κομμάτων, τὴν φωνὴ δίεση ἡμιτόνου, τὴν φωνὴ δίεση ὀκτῶ κομμάτων, καὶ τὴν φωνὴ πά. Νὰ ἔχει σχέση ἀραγε ἡ φωνὴ τῆς μικρᾶς διέσεως π.χ. μὲ τὴν βαρεῖα μας; Ἡ ἡ δίεση ἡμιτόνου μὲ τὴν ὀξεῖα; Δὲν εἶμαι προετοιμασμένος νὰ πῶ κάτι τέτοιο καὶ γι' αὐτὸ τ' ἀφήνω τώρα στὴ φαντασία, ὥσπου νὰ τὸ ἀναλάβει ἡ μελλοντικὴ συστηματικὴ ἐργασία. Ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτὸ ὅμως, εἶναι παραδεκτὸ ὅτι τὸ πολυτονικὸ υἰοθετήθηκε πλήρως ἀπ' τὸ Βυζάντιο, καὶ πάνω στὸ πολυτονικὸ χτίστηκε ὅλη ἡ ὕμνογραφία καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ. Ἀπὸ κεῖ πήρε τὴν ὀρθὴ ἀναλογία ἀνάμεσα στὰ τονικὰ ὕψη ἢ τὰ χρονικὰ μήκη μεταξὺ τῶν συλλαβῶν καὶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, κι ἔτσι φτάνει ὡς ἐμᾶς αὐτὴ ἡ ἴδια ζωντανὴ φωνὴ τῆς γλώσσας, ἴδια, ὅσο μπορεῖ νὰ εἶναι ἴδια μιὰ φωνὴ μετὰ ἀπὸ χιλιάδες ἔτη. Ἄς ξαναγυρίσω ὅμως στὶς φράσεις ποὺ δοκίμασα στὸ στούντιο.

Σᾶς τις διαβάζω ἀπλῶς, χωρὶς σχεδιαγράμματα.

Πάντ' ἀνοιχτὰ πάντ' ἀγρυπνα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου. Ὁ ἦχος τῆς ψιλῆς ὀξεῖας εἶναι ὑψηλότερος ἀπ' τοὺς ἦχους τῆς ὀξεῖας. Κι ἂν ἀλλάξουμε τὴν σειρά τῶν λέξεων, ἔχουμε πάλι τὴν ἴδια σχέση: Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου, ἀγρυπνα πάντα, ἀνοιχτὰ πάντα. Τὸ ἴδιο κι ἂν ἔχουμε ψιλὴ ὀξεῖα στὴν πρώτη λέξη: Ἄστραψε φῶς καὶ γνώρισε ὁ νιὸς τὸν ἑαυτὸ του. Ἡ ψιλὴ ὀξεῖα στὴν τετάρτη καὶ στὴν δεκάτη τετάρτη συλλαβή: Τὸ χάσμα ποὺ ἄνοιξε ὁ σεισμὸς, εὐθὺς ἐγιώμισ' ἄνθη. Ψηλὴ νότα ἐπίσης παράγει καὶ ἡ δασεῖα ὀξεῖα: π.χ. Κι ὅμως, ὅλα κανεὶς νὰ τὰ τολμάει πρέπει. Κι ἀνάποδα: Κανεὶς νὰ τὰ τολμάει πρέπει ὅλα. Κι ὅμως. Ἀκόμα χαμηλότερα ἀκούγεται ἡ περισπωμένη, ὅταν προηγεῖται ἢ ἔπεται ψιλὴ ὀξεῖα: Ἐξοχα δῶρα. / Στὴν ἄκρη τῆς γῆς. / Ἐκεῖνον τὸν ἄντρα ποὺ κάθεται ἀντίκρυ. Ἡ δασεῖα περισπωμένη εἶναι ἐπίσης ψηλότερη φωνὴ ἀπ' τῆς ὀξεῖας, τῆς βαρεῖας, ἢ τῆς περισπωμένης. Παράδειγμα μὲ ὀξεῖα: Τὸ δικὸ μας αἶμα. Παράδειγμα μὲ βαρεῖα. Ποιητὲς τῆς ἡττας. Παράδειγμα μὲ περισπωμένη, βαρεῖα καὶ δασεῖα περισπωμένη, ὅποτε ἀκούγονται τρεῖς φωνές: Τοῦτο ἐστὶ τὸ αἶμα.

Μέσα στὸ στούντιο εἶχα καὶ δύο ἐκπλήξεις. Νὰ ἡ πρώτη: Προσπαθώντας ν' ἀκούσω τὴν διαφορὰ ὀξεῖας καὶ περισπωμένης, διάβασα τὴν φράση: Λυγὰ πάντα ἢ γυναικα. Τὸ «πάντα» ἀκούγεται ψηλότερα ἀπ' τὸ «λυγὰ» ποὺ παίρνει περισπωμένη. «Λυγὰ πάντα ἢ γυναικα» ἀκούγεται ὅμως περιέργως ψηλότερα κι ἀπ' τὸ «γυναικα», ποὺ ὅμως παίρνει

οξεία. Γιατί άραγε; Τηλεφώνησα σ' ένα φίλο, κι έμαθα ότι ή γυναίκα όφείλει νά παίρνει περισπωμένη, διότι είναι τής τρίτης κλίσεως, ή όποία όμως καταργήθηκε, γι' αυτό πήρε οξεία ή γυναίκα. Νά λοιπόν, πού από άλλο σημείο όρμώμενος, αναγκάστηκα νά συμφωνήσω ότι κακώς καταργήθηκε ή τρίτη κλίση άφου στην φωνή μας εξακολουθεί νά ύπάρχει. «Λυγᾶ πάντα ή γυναίκα» λοιπόν και παίρνει και περισπωμένη. Η δεύτερη έκπληξη: Έδωσα σ' έναν άνύποπτο νέο, πού παρευρισκόταν στό στούντιο, νά διαβάσει λίγες φράσεις. Έκεί μέσα είχα βάλει σκοπίμως τήν ίδια λέξη ως επίθετο και ως επίρρημα, διότι είχα πάντα τήν περιέργεια νά διαπιστώσω αν προφέρουμε διαφορετικά τό ώμέγα από τό όμικρον. Ακούστε τις φράσεις:

(Μαγνητ.) Είν' ακριβός αυτός ό αναπτήρας. "Ας μὴν εἶν' ωραῖος, ἔχει τήν αξία του. Ναι, ακριβώς αυτό ήθελα νά πῶ.

Άκουστικώς δέν παρατήρησα διαφορά. Έκοψα τις δύο λέξεις και τις κόλλησα τήν μία κατόπιν τής άλλης. Ακούστε το!

(Μαγνητ.) ακριβός... ακριβώς.

Έλάχιστη διαφορά στό αυτί: ό ήχολήπτης μόνον επέμενε ότι τό δεύτερο είναι κάπως πιό φαρδύ. Άς τό Ξανακούσουμε:

(Μαγνητ.) ακριβός... ακριβώς.

Ασήμαντη διαφορά. Συνδέσαμε τότε τόν παλμογράφο. Νά τό διάγραμμα τοῦ επιθέτου ακριβός, όπως προέκυψε, και νά τό πολὺ πλουσιότερο τοῦ επίρρηματος.

Δέν είναι καταπληκτικό; Όταν τό είδα, τὰ μηχανήματα τοῦ στούντιο μου φάνηκαν σάν όργανα τοῦ παραμυθιοῦ. Ο παλμογράφος μου φάνηκε σάν μιὰ σκαπάνη πού, κάτω άπ' τό έδαφος τής καθημερινής όμιλίας, ανακαλύπτει αυτό πού δέν έπαψε ποτέ νά ύπάρχει, έστω μέσα σέ χειμερία νάρκη, αυτό πού συνειδητοποίησαν και προσπάθησαν νά νημειώσουν οί Αλεξανδρινοί 2.000 χρόνια πριν. Τίποτε δέν χάθηκε. Όλα ύπάρχουν. Άρκεί νά προσέξουμε αυτό τό τραγούδι τής καθημερινής όμιλίας πού πηγαινοέρχεται συνεχώς ανάμεσά μας. Ακούστε πώς ήχουν οί τονισμοί. Άκούστε τὰ μακρά. Ακούστε τήν λαϊκή τραγουδίστρια πώς άποδίδει τό ώμέγα ή τήν ψιλή όξεία:

(Μαγνητ.) Σωτηρία Μπέλλου: Νύχτωσε χωρίς φεγγάρι.

Ακούστε τό ίδιο, αυτή τή φορά σ' ένα έλαφρό τραγούδι.

(Μαγνητ.) Μ. Ζορμπαλά - Δ. Γαλάνη: Συγγνώμη σου ζητώ, συγχώρεσέ με.

Κι άλλα μακρότατα ώμέγα από τραγούδι δημοτικό. Ακούστε:

(Μαγνητ.) Συλλογή Σίμωνος Καρρά: Κάτω στο γιαλό. Πηλίου.

Τέλος, ἀκοῦστε τὴν θεία φωνὴ τοῦ Ἀνδρέα Ἐμπειρικοῦ, τὴν παράξενη ἀπαγγελία ποὺ κυνηγᾷ τὴν λάμψη τῆς ὀξείας, τὸν πλοῦτο τῆς διφθόγγου, τοὺς τόνους καὶ τὴν ὀρθογραφία, σὰν μουσικὰ σύμβολα μιᾶς φωνῆς ποὺ προϋπάρχει ἀδιάκοπα καὶ ὀδηγεῖ τὸ ποίημα.

(Μαγνητ.) Ὁ Ἐμπειρικός διαβάζει Ἐμπειρικό: *Εἰς τὴν ὁδὸν τῶν Φιλελλήνων.*

Ἐδῶ τελειώνουν τὰ σουβενίρ μου ἀπὸ τὸ στούντιο. Ὅσοι δὲν μὲ πίστεψαν, εἶναι πάρα πολὺ λογικοί. Μόνο ποὺ ἔτσι χάνουν τὴν εὐκαιρία νὰ βελτιώσουν τὸ τραγούδι τους. Κι ὅσοι πάλι χάρηκαν μὲ τὰ σχεδιαγράμματά μου, θὰ πρέπει νὰ μειώσουν τὸν ἐνθουσιασμό τους: τίποτα ἀπ' ὅσα εἶπα δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξη. Θὰ πρέπει ὁμάδες ἐργασίας ἐπιχορηγούμενες νὰ μαγνητοφωνήσουν ἑκατοντάδες ἀνθρώπους διαφορετικῆς ἡλικίας, ἐπαγγέλματος, μορφώσεως καὶ τόπου διαμονῆς, νὰ ταξινομήσουν καὶ νὰ ἀναλύσουν τὸ ὑλικὸ στὸ ἐργαστήριο, μὲ παλμογράφους μεγάλους ποὺ νὰ «διαβάζουν» διαφορὰς μικρότερες τοῦ 1Κ. Οἱ ἐλπίδες μου εἶναι ἀντίθετες ἀπ' τὶς ἐλπίδες τοῦ μονοτονικοῦ ποὺ ἀρνήθηκε τὴν παράδοση καὶ τὴν κοινὴ ἐμπειρία. Οἱ ἐλπίδες μου προσβλέπουν σὲ μιὰ ἀντικειμενικὴ ἀπόδειξη, ὅτι ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ὑπῆρξε πράξη τόσο λογικὴ ὥστε νὰ καταντᾷ παράλογη καὶ ἀντιεπισημονικὴ.

Τελειώνω. Δὲν περιφρόνησα καμμιά ἀποψη καὶ δὲν κολάκευσα καμμιά. Προσπάθησα νὰ πῶ τρεῖς φορές τρεῖς ἀλήθειες.

Πρῶτον: Τὰ ἑλληνικὰ εἶναι τραγούδι. Κανεὶς δὲν σκέφτηκε ποτὲ νὰ ἀπλοποιήσῃ ἓνα τραγούδι ἢ νὰ τὸ δεῖ πρακτικὰ. Γιατί νὰ δοῦμε λοιπὸν τὰ ἑλληνικὰ, πρακτικὰ;

Δεύτερον: Ὅποιος σταθεῖ ἀλαζονικὰ ἀπέναντι στὰ ρεφραῖν ποὺ τὸν ψυχαγώγησαν διὰ βίου, στρέφεται ἐναντίον τῆς προσωπικῆς του ἱστορίας καὶ πίστεως. Τὰ ἴδια μπορεῖ νὰ πάθει ἓνα λαὸς μὲ τὴν γλῶσσα. Ἰδίως ἂν ἡ γλῶσσα του εἶναι τὰ ἑλληνικὰ.

Τρίτον: Τὰ ἑλληνικὰ ὡς τραγούδι εἶναι ἀνυπόφορα δύσκολα. Κανεὶς δὲν τὰ βγάζει πέρα μὲ τὰ ἑλληνικὰ. Ἀπέναντι στὰ ἑλληνικὰ θὰ ἴμαστε πάντα φάλτσοι κι ἀγράμματοι. Ἀλλὰ τί νὰ γίνῃ; Σημασία ἔχει ἡ συνείδηση ὅτι τὰ μιλάμε ὄχι γιὰ νὰ γίνουμε δεξιότεχνες ἀλλὰ γιὰ νὰ γίνουμε ἄνθρωποι. Εὐχαριστῶ.

Παρεμβάσεις συνέδρων¹

Μ. Ανδρόνικος

Ὅσο γιὰ τὴν παράδοση, κανεὶς δὲν τὴν ἀρνιέται, ὅμως δὲν πρέπει νὰ ξεχνούμε πὼς κι αὐτὴ ἡ γλῶσσα, ἡ κοινὴ νεοελληνικὴ, ἔχει μιὰ λαμπρὴ παράδοση, λαμπρότατη θὰ ἔλεγα. Θα ἀρκοῦσε νὰ σταθούμε στα τελευταία 150 χρόνια γιὰ νὰ μὴν πάμε ὡς τα βυζαντινὰ χρόνια μὲ τα ακριτικὰ τραγούδια κλπ. Ὅχι ὅμως, σώνει καὶ καλά, νὰ ανατρέχουμε στὴν Ἄννα τὴν Κομνηνὴ καὶ τοὺς ἄλλους ομοϊδεάτες τῆς λογιότατους ποὺ θέλησαν νὰ σβήσουν αὐτὴ τὴ ζωντανὴ παράδοση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας γιὰ νὰ ἐρχόμαστε τώρα, τὸ 1984, καὶ νὰ εἴμαστε υποχρεωμένοι νὰ ξαναὑποστηρίξουμε τὴ γλῶσσα μας. Εγὼ τουλάχιστον δὲν καταλαβαίνω μιὰ τέτοια συζήτηση.

Κ. Ζουράρις

Νομίζω ὅτι μετὰ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ μᾶς ἔδειξε ἡ ὑποσχέθηκε ὁ Διονύσης, ἡ συζήτηση ἔχει περίπου λήξει καὶ πρέπει νὰ ἔρθουν βεβαίως οἱ ἀποδείξεις. Καὶ ἐπειδὴ, ὅπως ἔχω πεῖ, ἡ σκέψη ἢ ἡ συνολικὴ ἔκφραση τοῦ Διονύση εἶναι ἀκριβῶς σκέψη πολιτικῆς ἐπιστήμης, τῆς ὁποίας εἶμαι περίπου ἀρμόδιος νὰ ἐγκρίνω τὴν ἐγκυρότητα, θὰ ἤθελα νὰ τονίσω ὅτι ὅσα μᾶς ἔδειξε ὑπογραμμίζουν τὴν ἐνότητα τοῦ λαοῦ μέσω τῆς γλώσσας. Ἴσως νὰ ξέφυγε ἀπὸ τὸ ἀκροατήριό αὐτὴ ἡ πολιτικῆς σημασίας ἐπισήμανση, λόγω τῶν στυλιπνῶν, ἀψόγων καὶ λίγο νεκρωμένων ἑλληνικῶν τοῦ Μαρωνίτη. Δὲν ξέρω ἂν προσέξατε τὴν

ταριχευμένη, παλαιομοδίτικη και τριτοδιεθνίτικης πολιτικής κονσέρβα που μᾶς σέρβιρε ὁ φίλτατος καὶ σεβαστός μου Μαρωνίτης, ὄχι στοῦ θέματος τῆς γλώσσας, γιὰ τὸ ὁποῖο εἶμαι ἀναρμόδιος, ἀλλὰ στὴν πολιτικὴ ἰδεολογία που ὑπέφωσκε, ὅταν ἀναφερόταν στὶς ταξινομήσεις. Ὁ Μαρωνίτης, σὲ πλήρη μάλιστα λογικὴ ἀνακολουθία μ' αὐτὰ που ἀπέδιδε στοὺς μαθητές του γιὰ τὴν ὀλιγόλεξη καὶ ἀνελαστικὴ γλώσσα που χρησιμοποιοῦν, ὑποστήριξε ὅτι πρέπει νὰ διαλέξουμε τὴ γλώσσα μας, κάθε τάξη ἰδεολογικὴ νὰ ἔχει τὴ γλώσσα τῆς. Ἐμφάνισε δηλαδὴ μιὰ ἀντίληψη τῆς προσταλινικῆς τρίτης διεθνούς, βασισμένη στὴν περιφρημὴ λογικὴ τῶν ἀρμονικῶν συστοιχιῶν ἢ συζυγιῶν τοῦ ἀρχέγονου μαρξισμού.

Ὑποστήριξε δηλαδὴ ὅτι δὲν ὑπάρχει αὐτὸ που ἔδειξε ὁ Διονύσης, ὅτι δηλαδὴ ὁ λαϊκὸς τραγουδιστὴς τραγουδάει μιὰ γλώσσα τὴν ὁποία καταλαβαίνουν ὅλοι διαχρονικά, καὶ εἶπε ὅτι κάθε τάξη θὰ ἔχει τὴ γλώσσα τῆς, οἱ πλούσιοι δηλαδὴ πλουσιώτερη, οἱ ἐκ Γαλλίας τὰ γαλλικά τους, οἱ λαϊκοὶ τὰ λαϊκά τους, τὸ ΠΑΣΟΚ τὰ δικά του καὶ λοιπά. Καὶ ἔτσι καταργεῖ οὐσιαστικὰ τὴν ἐνότητα τῆς κοινωνίας, ἢ ὁποία βεβαίως διατρέχεται ἀπὸ ἀντιθέσεις, που δὲν μποροῦν ὅμως νὰ βροῦν τὴ λύση τους στοῦ ἐπίπεδο τῆς γλώσσας. Θὰ ἤθελα νὰ ὑπενθυμίσω μάλιστα ὅτι στὴν πολιτικὴ ἐπιστῆμη σήμερα κυριαρχεῖ ἡ περιφρημὴ συνταγὴ τοῦ Θουκυδίδη περὶ μετρίας συγκράσεως τοῦ φαύλου, τοῦ μέσου καὶ τοῦ πάνυ ἀκριβοῦς. Ἐὰν ὁ Μαρωνίτης θέλει νὰ εἶναι ὁ πάνυ ἀκριβής, ἐγὼ ζητῶ νὰ εἶμαι ὁ φαῦλος καὶ ζητῶ τὴ σύγκραση, τὸ κράμα, τὴ συνύπαρξη.

B. Φόρης

Θαυραλέα συγχαίρω τους κ. Πλωρίτη καὶ Μαρωνίτη, γιατί μίλησαν γιὰ τὸ θέμα. Λυπούμαι γιατί οἱ δυο ἄλλοι ομιλητές δὲν ἦταν μέσα στοῦ θέματος· ο κ. Ράμφος μόλις το ἀγγίξε, ἐνῶ ο κ. Σαββόπουλος μίλησε γιὰ τὸ θέμα τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων. Γιὰ τοῦ κ. Ράμφου τὴν ἀποψη θὰ ἤθελα νὰ πῶ ὅτι, ἀν αὐτοὶ οἱ συμπαθητικοὶ ἄνθρωποι που μας βοήθησαν σήμερα [δείχνει τοὺς τεχνικούς τῆς Ραδιοτηλεόρασης], ζοῦσαν πρὶν ἀπὸ 2.400 χρόνια, δε θὰ εἶχαμε σήμερα βιβλιοθήκες στα σπίτια μας, παρὰ θὰ εἶχαμε δισκοθήκες. Αὐτές τις δισκοθήκες θὰ τις χαροῦν τὰ δισέγγονά μας καὶ τὰ τρισεγγονά μας, νὰ εἶστε ἀπολύτως βέβαιοι. Θέλω νὰ πῶ μ' αὐτὸ ὅτι ὁ προφορικὸς λόγος γιὰ ὅλους τοὺς γλωσσολόγους, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς ἐξαιρέσεις, ἔχει τὰ πρωτεία σ' αὐτὸ που λέμε λόγο. Ἀλλωστε, ἔχω γράψει καὶ ἄλλοτε ὅτι ἡ ἐκφραση «γραπτὸς λόγος» εἶναι ἡ ωραιότερη ἀντίφαση σ' αὐτὸν τὸν κόσμον: ἀν εἶναι γραπτὸς, πῶς εἶναι λόγος· κι ἄμα εἶναι λόγος πῶς γίνεται νὰ εἶναι... γραπτὸς.

Θα παρακαλοῦσα ὅμως πάρα πολὺ, δὲν ξέρω ἀν τὸ ἐπιτρέπει ἡ διεύθυνση τῆς συζήτησης ἀπόψε, νὰ ἐρθοῦμε σὲ κάποια συζήτηση με τὸν ἀξιότιμον κ. Σαββόπουλο [διακόπτεται].

Θα ἤθελα νὰ πῶ, Κύριε Σαββόπουλε, ὅτι πῆγαν ὅλα σας τὰ ἐξοδα πέρα γιὰ πέρα χαμένα, γιατί διδάξατε τὰ πιο ἀντιεπισημονικά πράγματα ἀπόψε. Οὔτε τὸ ω διαφέρει ἀπὸ τὸ ο στὴν προφορά - ἀν σας ρωτήσω ὅλους καὶ θελήσετε νὰ ἀπαντήσετε ευσυνειδήτα, σας λέω τὴ λέξη ὅμως· τι καταλάβατε, σας παρακαλῶ πολὺ, ἢ ἐκφωνήστε τὴν ἑνὰς ἀπὸ σας καὶ πέστε μου ἡ λέξη ὅμως τι σημαίνει; σημαίνει τούτο δὲ τὸ πρᾶγμα (δείχνει τὸν ὦμον του), σημαίνει καὶ τὸ ὅμως τὸ ἀντιθετικὸ ταυτόχρονα. Πρέπει μέσα σὲ συμφραζόμενα νὰ τὰ καταλάβουμε, καὶ τὸ ο προφέρεται πανομοιοτυπώτατα με τὸ ω στὴ νέα μας γλώσσα.

Ὁ κ. Σαββόπουλος δίδαξε ὅτι ἡ βαρεία εἶναι ἰσχυρότερη ἀπὸ τὴν περισπωμένη σὲ μερικὲς περιπτώσεις. Σημείωσα ἐδωπέρα τὰ ντεσιμπέλ, σημείωσα καὶ τὶς συχνότητες καὶ παρακαλῶ θερμώτατα τὸν κ. Σαββόπουλο (γιατί ἐγὼ ἀύριο εὐλικρινέστατα σας τὸ λέω σκίζω τὸ πτυχίον μου, ἀν ἔστω καὶ ἕνα πρᾶγμα ἀπ' αὐτὰ που εἶπε ὁ κ. Σαββόπουλος ἰσχύει. Δὲν ἰσχύει τίποτα!);

Κύριε Σαββόπουλε, σας παρακαλῶ πάρα πολὺ, ἀν ἔχετε τὴν καλοσύνη — τώρα ὅμως, γιὰ νὰ ξεκαθαρίσουμε ὀρισμένα πρᾶγματα, — ἔχετε ὑπόψη σας [διακόπτεται].

Ο κύριος Σαββόπουλος δίδαξε ότι η οξεία και η βαρεία για μερικές περιπτώσεις, που τις έχω σημειώσει, είναι εντονότερες από την περισπωμένη. Αυτό το αντιεπιστημονικό δίδαγμα δεν επιτρέπεται να μείνει αναπάντητο. Η περισπωμένη είναι ο συνδυασμός οξείας και βαρείας, γι' αυτό και την ονόμαζαν οξυβάρεια οι αρχαίοι. [Φωνάζει ο κ. Κ. Ταχτοής, δεν ακούγεται όμως.] Όταν λοιπόν έχω μια οξυβάρεια, μια περισπωμένη, δεν είναι δυνατό να πιστέψω με κανέναν τρόπο, γιατί είναι πέρα για πέρα αντιεπιστημονικό, ότι εκείνος που τραγούδησε, τραγούδησε την αύρα, που είχε και την ψιλή και την οξεία, ισχυρότερα, έδωσε σε δεύτερη βαθμίδα με 14 ντεσιμπέλ και 4000 χιλιοκύκλους δεν ξέρω τι εντονότερα και σας παρακαλώ, στο Θεό σας, το του Μαριού ήχησε με τις δυο πανηγυρικές περισπωμένες, ήχησε πάρα πολύ χαμηλά. Πού στηρίζονται αυτά τα πράγματα; Είναι τελείως απαράδεκτα.

Γ. Μπαμπινιώτης

Όσο μπόρεσα να καταλάβω αυτά τα οποία είπε ο συνάδελφος κ. Μαρωνίτης, έχω μίαν ερώτηση και μία παρατήρηση μαζί.

Θέμα αυτής της συζητήσεως, αν το είχα καταλάβει καλά, ήταν η σχέση πολιτικής και γλώσσας, ύπονοώντας πως θα θίξουμε —όπως το έκανε ο Μ. Πλωρίτης με του οποίου τις εκτιμήσεις συμφωνώ απολύτως— την πολιτικοποίηση, που υπάρχει ή που δεν υπάρχει, της γλώσσας. Ο κ. Μαρωνίτης αντί για την πολιτικοποίηση της γλώσσας πολιτικοποίησε... το πρόβλημα. Μας είπε μια πολύ σχηματοποιημένη και απλουστευμένη άποψη: όσοι διαμαρτύρονται για την κατάσταση της γλώσσας σήμερα, διαμαρτύρονται για πολιτικούς λόγους και μάλιστα αντιπολιτευτικούς και ανήκουν σε ορισμένες κατηγορίες και αντιπολιτεύονται άλλοτε τη Ν.Δ. άλλοτε το ΠΑΣΟΚ. Αλλά, κ. Μαρωνίτη, όταν διαμαρτύρονται (Ντεγιάννης) άνθρωποι εντεταγμένοι στο κόμμα του ΠΑΣΟΚ, όταν διαμαρτύρονται άνθρωποι της Ν.Δ. ή όταν δεν διαμαρτύρονται άνθρωποι του ΚΚΕ εξωτερικού, δεν μας είπατε τι συμβαίνει.

Το ερώτημά μου είναι το εξής απλό: Είτε πρέπει να δεχτούμε πως υπάρχει πρόβλημα, οπότε δεν χρειάζεται να κάνετε ερμηνεία των διαμαρτυρομένων. Όλοι δικαιούμαστε να διαμαρτυρόμαστε αν υπάρχει πρόβλημα. Και επιτρέψτε μου να σας πω ότι αυτές οι ταξινομήσεις, τα κουτιά, όπως τα ξέρετε, είναι πάντοτε επικίνδυνα. Στο παρελθόν, αν θυμάμε καλά σε επιφυλλίδες σας, έχετε κι ο ίδιος διαμαρτυρηθεί για την κακοποίηση της γλώσσας, σήμερα όμως συρρικνώσατε τόσο πολύ τις κατηγορίες των διαμαρτυρομένων, ώστε πραγματικά δεν μπορούσα να σας τοποθετήσω πουθενά.

Γιὰ νά επανέλθω στο ερώτημά μου: Ή υπάρχει πρόβλημα, οπότε δεν χρειάζεται ερμηνεία των διαμαρτυρομένων —όλοι πρέπει να διαμαρτυρόμαστε— ή δεν υπάρχει πρόβλημα, οπότε ισχύουν όσα είπατε. Οπότε εμείς κινδυνολογούμε, όσοι μιλάμε για γλωσσικό πρόβλημα. Αλλά τότε, κ. Μαρωνίτη, θα πρέπει να μας δηλώσετε —με την ευθύτητα και με το θάρρος, που έχετε— αν πραγματικά πιστεύετε, ότι η σημερινή χρήση της γλώσσας δεν εμφανίζει κανένα πρόβλημα και αν είστε πράγματι ικανοποιημένος με τη σημερινή κατάσταση της γλώσσας μας. Να το δηλώσετε και να το αποδείξετε, οπότε να δεχτούμε κι εμείς ότι κινδυνολογούμε.

κ. Κιτσίκης

Δέν έχει διαφύγει της προσοχής μερικῶν ἀπὸ ἐμᾶς ὅτι ἡ παρούσα κυβέρνησις καὶ εἰδικὰ ὁ Α. Παπανδρέου χρησιμοποιοῦν ἐσκεμμένα μιὰ διήθεν ἐκσυγχρονισμένη γλῶσσα γιὰ νὰ διαστρεβλώσουν τὴ σκέψις καὶ τὸ γλωσσικὸ αἰσθητήριον τῶν Ἑλλήνων. Ἐπίσης γνωρίζουμε πὼς ὁ χρόνος πὺν πέρασε ἦταν τὸ ἔτος τοῦ Ὅργουελ, τὸ 1984. Ἐνῶ ὅμως διαβάστηκε ἀπὸ τοὺς πάντες αὐτὸ τὸ προφητικὸ βιβλίον, κανεὶς δὲν φαίνεται νὰ ἔκανε τὴ σύγκριση μεταξὺ τῆς νέας ὁμιλίας πὺν περιγράφει ὁ Ὅργουελ καὶ τοῦ ἄκρατου βερμπαλισμοῦ τοῦ πρωθυπουργοῦ μας. Οἱ προφητείες τοῦ Ὅργουελ πραγματοποιήθηκαν, ἰδίως στὶς καπιταλιστικὲς κοινωνίες, ἰδιαίτερα τῶν ΗΠΑ καὶ ὄχι τόσο στὴν κοινωνία τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἀκριβῶς δὲ ἐπειδὴ ὁ Ἄνδρεας

προσπαθεῖ νὰ ἐκσυγχρονίσει τὴ χώρα μας κατὰ τὰ ἀμερικανικὰ πρότυπα, ἀκόμα καὶ μὲ τὴν καθιέρωση τοῦ ἀστικοῦ δικομματισμοῦ, καὶ ὄχι κατὰ τὰ ἀνατολικὰ πρότυπα, εἶναι Ὁργουελικός, καὶ στὸ θέμα τῆς γλώσσας. Νὰ τί γράφει ὁ Ὁργουελ γιὰ τὴν γλώσσα τοῦ 1984 στὸ βιβλίο του... [Διαβάζεται ἐκτενὲς ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Ὁργουελ «1984».]

Κ. Γαβρόγλου

Θα ἤθελα νὰ κάνω κάποιες παρατηρήσεις ὡς μὴ εἰδικός ἐπὶ αὐτῶν τῶν θεμάτων στὴν ὁμιλία τοῦ Δ. Σαββόπουλου, καὶ δὲν θα ἤθελα ὁ ἐνδεχόμενος ἀπόλυτος τόνος τῶν παρατηρήσεών μου νὰ παρθεῖ καὶ ὡς κάποια ἐπιθετικότητα.

Πιστεύω ὅτι ἡ μέθοδος, ἡ προσέγγιση καὶ ἡ ἐπιλογή νὰ παρουσιασθεῖ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ πρόβλημα πού παρουσίασε ὁ Διονύσης Σαββόπουλος ἔχει κάποια σοβαρότητα μεθοδολογικά, ἐπιστημολογικά, ἰδεολογικά καὶ πολιτικά προβλήματα. Μεθοδολογικά γιὰτί οἱ ἀνεπάρκειες πού θίγονται στὸ τέλος τῆς ὁμιλίας πρέπει νὰ εἶχαν παρθεῖ ὑπ' ὄψη στὴν ἀρχὴ τῆς ἐρευνας καὶ ὄχι νὰ ἐκφραστοῦν στὸ τέλος γιὰ νὰ δικαιολογήσουν οὐσιαστικά τὴ μέθοδο. Ἐπιστημολογικά γιὰτί ἐπιδιώκεται ἡ ἀπόδειξη πραγμάτων πού ὁ ὁμιλητὴς προϋποθέτει. Οἱ ἐνδείξεις γίνονται συμπεράσματα καὶ τὰ συμπεράσματα ἦταν οὐσιαστικά αὐτὰ πού διατύπωναν τὸ πρόβλημα. Ὑπάρχουν καὶ ἰδεολογικά προβλήματα γιὰτί μὲ τὴν χρησιμοποίηση τῶν πιο ἐξουσιαστικῶν στοιχείων τῆς ἐπιστήμης ὑπονομεύεται ὁ ἀπελευθερωτικὸς τῆς ρόλος. Τέλος ὑπάρχουν σοβαρότητα πολιτικά, γιὰτί μὲ τὴν χρησιμοποίηση μεθόδων πού δῆθεν ἀντικειμενικοποιοῦν τὰ συμπεράσματα ἐκφράζεται ἕνας ἐκβιασμός στους ἀριστεροὺς νὰ δεχτοῦν μιαν ἀποψη μὲ ἀνομολόγητες μὲν ἀλλὰ συγκεκριμένες ἰδεολογικὲς ἀφετηρίες καὶ πολιτικὲς προεκτάσεις. Τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι τὸ ὕψος τῶν ντεσιμπέλ πού σίγουρα εἶναι τόσα ὅσα λέγονται. Ἡ κουβέντα εἶναι πολιτικὴ, ἡ μυθοποίηση στὸ ὄνομα τῆς ἀπομυθοποίησης εἶναι μιὰ πολιτικὴ ἐπιλογή καὶ κάποιος, πιστεύω, ἀριστεροῦ — καὶ τὸ ἔχουμε αὐτὸ τὸ δικαίωμα — δὲν μποροῦμε παρὰ νὰ ἐκφράσουμε ὄχι ἀπλὰ τὴν ἀντίθεσή μας ἀλλὰ καὶ νὰ πούμε πῶς δὲν εἴμαστε ἀφελεῖς.

Δ. Διάκος

Νομίζω ὅτι σήμερὰ ἐμείνε στὸ περιθώριο τὸ θέμα πολιτικὴ καὶ γλώσσα. Τονίστηκε πολὺ ἡ σχέση τῆς γλώσσας μὲ τὰ πολιτιστικὰ φαινόμενα καὶ τὴν πολιτιστικὴ ζωὴ. Ἐπειδὴ πιστεύω ὅτι μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορία τὸ κυριότερο πολιτικὸ φαινόμενο, τὸ κυριότερο πολιτικὸ δρᾶμα, πού ἐπαναλαμβάνεται, εἶναι τὸ ὅτι οἱ λύκοι κατόρθωσαν τελικὰ νὰ μιλάνε τὴ γλώσσα τῶν ἀρνίων καὶ νὰ ἐξαπατοῦν τ' ἀρνιά, ἤθελα νὰ μιλήσω γι' αὐτὴν τὴν ἀντιφατικότητα τῶν ὄρων. Ὑπάρχει ἕνα ἀρθρο τοῦ Φρόντ τοῦ 1910 πού βασιζέται σὲ μιὰ μελέτη ἐνὸς γλωσσολόγου, τοῦ Ἀμπελ (1884). Ὁ Ἀμπελ παρατηρεῖ ὡς γλωσσολόγος ὅτι σὲ πολλές πρωτόγονες, κατὰ κάποιο τρόπο, γλώσσες μιὰ λέξη ἔχει δύο ἀκριβῶς ἀντιφατικὲς ἐννοιες. Γιὰ νὰ σας δώσω ἐλληνικὰ παραδείγματα, ὅταν λέμε «πονᾶω» ἢ «πονᾶω κάποιον» σημαίνει τόσο ὅτι τοῦ προκαλῶ πόνο ὅσο καὶ ὅτι τὸν συμπαθῶ, τὸν συμπονᾶω. Τὸ ἴδιο βρῖσκεται στὴν «αρά», πού εἶναι εὐχὴ καὶ κατάρα ταυτόχρονα, τὸ ἴδιο βρῖσκεται στὸ «ἅγιος» πού εἶναι ὁ βρώμικος καὶ ὁ ἀγνότατος κλπ. Αὐτὴ ἡ ἀντιφατικὴ λειτουργία, πού γίνεται στὸ ἀσυνείδητο, ἐπιτρέπει στὸν κάθε εἶδος ὀλοκληρωτισμό, ὄχι μόνον αὐτὸν πού περιέγραψε ὁ Ὁργουελ, νὰ χρησιμοποιεῖ αὐτὲς τὲς ἀντιφάσεις ὡς ταυτότητες. Δηλ. ὁ Στάλιν, τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς πού ἐφαρμόζει τὴ βίαιη διαφοροποίηση τῶν μισθῶν, καταγγέλλει τὴν ἰσότητα στους μισθοὺς ὡς μικροαστικὴ πρόληψη. Τὴν ἴδια στιγμή πού προηγούμενες κυβερνήσεις μετεμφυλιακὲς στὴν Ἑλλάδα εἶχανε κάτεργα πολιτικά, μιλάγανε γιὰ χτίσιμο νέων Παρθενῶνων. Σήμερὰ ἡ διατήρηση τῶν βάσεων λέγεται ξήλωμά τους, ἡ ἀποβιομηχάνιση λέγεται ἀνάκαμψη τῆς οικονομίας, ἡ ἐνισχυμένη ἀναλογικὴ λέγεται ἀπλὴ ἀναλογικὴ κλπ.

Αὐτὸ τὸ ὁποῖο θέλω νὰ καταλήξω εἶναι ὅτι χρησιμοποιοῦνται σκόπιμα αὐτὲς οἱ ἀντιφάσεις. Ἄς πούμε ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι σκλαβιά καὶ ἡ εἰρήνη εἶναι πόλεμος, ἢ ὁ πόλεμος εἶναι εἰρήνη τοῦ Ὁργουελ, διότι αὐτὲς οἱ ἀντιφάσεις γίνονται ἀνεκτὲς ἀπὸ τὸ

νοητικό μας όργανο μόνο παλινδρομώντας, μόνο μπαίνοντας στη φάση του ονείρου και της παιδικής ηλικίας, όπου πια η τυραννία παίζει με στημένο παιχνίδι. Αυτό το λέω διότι, κατά τη γνώμη μου, η όλη συζήτηση μέχρι τώρα, κατά κάποιο τρόπο, σπαταλήθηκε σε μια άγονη ανασκόπηση του παρελθόντος και συμφωνώ απόλυτα σ' αυτό με τον Δ. Μαρωνίτη, τον Μ. Πλωρίτη, τον καθηγητή Φόρη και άλλους, ενώ άφησε στην πάντα το τραγικό παιχνίδι που παίζεται με όργανο τη γλώσσα.

Ανδρέας Πολιτάκης

Δεν είμαι ειδικός ούτε καν καθηγητής, είμαι Πολιτικός Μηχανικός. Ενδιαφέρομαι όμως για τη γλώσσα όπως πάρα πολλοί πολίτες ενδιαφέρονται· και όσο περισσότεροι πολίτες ενδιαφέρονται για τη γλώσσα, όπως και για την ελευθερία και τη δημοκρατία, τόσο τα αγαθά αυτά θα περισωθούν. Βέβαια είμαστε στο τέλος μια πολύ σπουδαίας μέρας, που έχω τη γνώμη ότι θ' αναφέρεται στο μέλλον, όσον γίνονται συζητήσεις για τη γλώσσα, θα είναι ένα σημείο αναφοράς... Ειδικά για την ομιλία του κ. Μαρωνίτη, θα ήθελα να πω ότι ξεκίνησε με ένα σημαντικό πραγματικό λάθος και πολλοί στην αίθουσα αυτή θα το έχουν επισημάνει. Είπε ότι στη Ν. Δημοκρατία οφείλεται η εισαγωγή της δημοτικής στην εκπαίδευση και εις το ΠΑΣΟΚ εις το δημόσιο βίο, δηλ. η γλώσσα του δημοσίου.

Είναι λάθος· διότι η Ν.Δ. εισήγαγε τη γλώσσα και στο δημόσιο βίο και αυτό από την αρχή του 1977, δηλ. 4 και πλέον χρόνια πριν από το ΠΑΣΟΚ. Είναι ένα σημαντικό λάθος και πάρα πολλές σκέψεις που διατύπωσε στη συνέχεια πέφτουν στο κενό. Αλλά πέραν αυτού ο κ. Μαρωνίτης είπε στη συνέχεια ότι το ΠΑΣΟΚ και η Ν.Δ. οικειοποιήθηκαν τη δημοτική γλώσσα που την είχαν πρώτα τα αριστερά κόμματα και είπε χαρακτηριστικά ότι «ξεπαρθενεύτηκε» η δημοτική με το να την δεχτούν και να την βάλουν στην εκπαίδευση και στο δημόσιο βίο τα δυο αστικά κόμματα — αστικό και σοσιαλίζον κόμμα του ΠΑΣΟΚ. Είναι πάρα πολύ περιεργός ο συλλογισμός, όταν η γλώσσα του λαού, η νεοελληνική δημοτική, απλώνεται σ' ολόκληρο το λαό, να λέμε ότι ξεπαρθενεύεται· και φυσικά ο κ. Μπαμπινιώτης πολύ σωστά επεσήμανε ότι δεν ξεκαθάρισε εντελώς τι ήθελε ο κ. Μαρωνίτης και πού οδηγούσε. Έχω τη γνώμη ότι σε κάποια στιγμή κάτι ξεκαθάρισε όταν είπε ότι ο προβληματισμός για την νέα γλώσσα πρέπει να είναι αντικείμενο της προοδευτικής μερίδας του λαού, δίνοντας μ' αυτόν τον τρόπο, αν καταλάβαμε καλά, να εννοήσουμε πως το προοδευτικό κομμάτι του λαού πρέπει οπωσδήποτε να έχει διαφορετικό τρόπο έκφρασης από τον άλλο λαό. Αυτό βέβαια το είπε προβληματισμό του προοδευτικού μέρους του λαού· δηλ. αφού το ΠΑΣΟΚ και η Ν.Δ. πήραν τη δημοτική, αυτή τη δημοτική που μιλάμε όλοι, και οικειοποιήθηκαν τη δημοτική που πριν, κατά τον κ. Μαρωνίτη, ήταν προνόμιο των αριστερών κομμάτων, τότε πρέπει να βρεθεί μια νέα γλώσσα...

Χρ. Βακαλόπουλος

Θα ήθελα να αναφερθώ σε δύο σημεία των παρεμβάσεων του κ. Μαρωνίτη και του κ. Ράμφου. Πριν απ' αυτά όμως να θυμηθούμε σās παρακαλώ ότι το λατινικό αλφάβητο είναι ήδη εν χρήση. Πηγαίνοντας να πάρω ένα παράβολο από το Δημόσιο Ταμείο της οδού Πατησίων είδα με τα μάτια μου ελληνικές λέξεις με λατινικά στοιχεία στον ηλεκτρονικό υπολογιστή που χρησιμοποιούσε ο υπάλληλος που με εξυπηρέτησε. Ο άνθρωπος αυτός βλέπει κάθε μέρα μπροστά του το λατινικό αλφάβητο.

Όμολογώ ότι εκείνη τη στιγμή ανησύχησα λίγο και δεν ξέρω σε ποια από τις κατηγορίες του κυρίου Μαρωνίτη ανήκω. Άλλωστε δεν γνωρίζω ούτε ο κ. Μαρωνίτης σε ποια κατηγορία ανήκει, θα έλεγα μάλιστα ότι δεν με ενδιαφέρει ιδιαίτερα. Δέχομαι πάντως την πρότασή του να ρίξουμε μια ματιά προς τα πίσω· η γνώμη μου είναι ότι τα τελευταία δέκα χρόνια δε ζούμε τόσο μια γλωσσική περιπέτεια, ζούμε κυρίως τη μεγάλη περιπέτεια του νοήματος. Θα έλεγα ότι αυτό που μās μάζεψε όλους εδώ είναι μάλλον η αγωνία για το νόημα που χάνεται. Η τελευταία δεκαετία χαρακτηρίζεται από την αίμορραγία του νοήματος κι αυτό είναι που μās εμποδίζει να συννενοηθούμε. Καλώς ή κακώς αυτό σε γλωσσικό επίπεδο συνέβη μέσω αυτής της παράξενης έρμηνείας που

δόθηκε στη δημοτική. Έτσι προέκυψαν και οι άνησυχούντες για τον υπερφίαλο δημοτικισμό που μάς κατακλύζει. Μπορεί αυτοί οι άνθρωποι να γίνονται γραφικοί, οι κατηγορίες όμως του κ. Μαρωνίτη μου φαίνονται πολύ της μόδας, πολύ επικίνδυνες. Οι γραφικοί αντίθετα συχνά μεταφέρουν ισχυρές δόσεις αγωνίας και αισθάνομαι βαθύτατη συγγένεια μαζί του είτε κινδυνολογούν για τη γλώσσα είτε συμπεριφέρονται όπως οι πάντες στα Έξάρχεια.

Και κάτι για τις εικόνες για να γυρίσω στα χωράφια μου. Στη σύγχρονη δυτική κοινωνία αντιμετωπίζω τις εικόνες σαν τους τόνους της ζωής. Ο Διονύσης αναφέρθηκε πολύ σωστά στην προσπάθεια των Αλεξανδρινών να μνημειώσουν τη μουσική της γλώσσας μέσα από ένα παράξενο μηχανισμό, ένα σύστημα τόνων. Στη σύγχρονη δυτική κοινωνία οι άνθρωποι προσπάθησαν μέσω των εικόνων να μνημειώσουν τη μουσική της ίδιας της ζωής.

Οι εικόνες λοιπόν είναι το πιο ελεύθερο πράγμα που διαθέτουμε, οι εικόνες είναι πολυσημάντες και διαρκώς μάς ξεφεύγουν. Αντίθετα απ' αυτό που υποστήριξε ο κ. Ράμφος, αν υπάρχει κάποιος κίνδυνος για την επικοινωνία αυτός δεν προέρχεται από τις εικόνες, από την προσπάθεια ενός ξύλινου λόγου να τις υποδουλώσει, να τις καθυποτάξει: όταν βλέπω τηλεόραση, για παράδειγμα, παρατηρώ την προσπάθεια υποδούλωσης μερικών εικόνων που διαφορετικά θα τριγυνοῦσαν ελεύθερες, από ένα λόγο που επεξεργάζονται διάφορα κέντρα κομματικά, συνδικαλιστικά, πανεπιστημιακά και άλλα.

Θα πρότεινα λοιπόν να αφήσουμε ελεύθερες τις εικόνες να πάρουν το δρόμο τους και να τις αποσυνδέσουμε από τις λέξεις που πρέπει επίσης να βιώσουν την ελευθερία τους. Αυτά τα δύο πράγματα ως χωριστοῦν επιτέλους: τότε, είναι πιθανό να βγει κάποια άκρη.

Ανδρέας Μπελεζίνης

Μετά τις πρωινές εισηγήσεις ξεπλάγην, για να αντλήσω κι εγώ από τη γλωσσική διαχρονία, κατά το πλατωνικό ρήμα, πανικοβλήθηκα, σάστισα, τα έχασα, γιατί σχεδόν κινδύνεψα να πιστέψω ότι είμαι αφασικός και άγλωσσος, όχι μόνο εγώ, αλλά και τα παιδιά μου, και εννοώ όχι τόσο τα φυσικά όσο τα πνευματικά. Μετά από τις απογευματινές, πρώτες, εισηγήσεις, παρ' όλο που εν μέρει με εκάλυψαν, μου δημιουργήθηκε νέος πανικός ότι είμαι άγλωσσος ή άμουσος. Μετά όμως από την εισήγηση του κ. Ράμφου με κατέχει αγωνία θρησκευτική. Φοβούμαι ότι θα αποδειχθώ άξιος για την κόλαση, γιατί εάν πολλοστιμόριο, όπως λένε, των λεχθέντων του κ. Ράμφου και του κ. Σαββόπουλου αληθεύουν, τότε δεν με σώζει τίποτε από την γένναν του πυρός. Ωστόσο, αν συγχωρείται να μιλήσει κανείς θεολογική γλώσσα, θα επεσήμαινα το εξής που πιστεύω ότι βρίσκεται στο κέντρο του όλου προβληματισμού μας.

Εάν για να μιλήσω νέα ελληνικά, χρειάζεται να κατέχω τις διαδοχικές φάσεις των συγχρονιών και κυρίως την απωτάτη, τα αρχαία ελληνικά, τότε θα πρέπει να βρεθώ στο κέντρο της γλώσσας κι αυτό είναι ύβρις, με την αρχαία έννοια της λέξης, και εφάμαρτο κατά τη χριστιανική εννοιολογία και πατερική αντίληψη. Είναι εωσφορικό, είναι δαιμονικό να απαιτήσουν να γνωρίζω τα αρχαία ελληνικά και τη διαχρονία της γλώσσας, προκειμένου να μιλήσω τη δική μου γλώσσα. Ο Φρόντ αρχίζει ένα βιβλίο του με την εξής υπόθεση: εάν, λέει, υποθέσω ότι το κέντρο του κόσμου αποτελείται όχι από πυρακτωμένη μάζα, όπως λέει η συμβατική επιστήμη με τη δική της μυθολογία, αλλά από γυαλί, αυτό είναι συζητήσιμο· ένα όμως θέσω εξ' υπαρχής την υπόθεση ότι το κέντρο της γης αποτελείται από μαρμελάδα, αυτό είναι τελείως εκτός συζητήσεως. Έχω την εντύπωση ότι αυτό έγινε σήμερα σε πολλές εισηγήσεις, χωρίς να σημαίνει ότι δεν εκτιμώ βαθύτατα όλα τα πρόσωπα που ανέβηκαν στο βήμα. Θέλω να διατυπώσω όχι μομφή αλλά οπωσδήποτε παράπονο ή, αν θέλετε, υπόδειξη στην οργανωτική επιτροπή. Όταν με το καλό το κόμμα μας οργανώσει συζήτηση για τη μουσική του Δ. Σαββόπουλου, παρακαλώ να κληθώ να αναπτύξω το θέμα «οι μουσικοί τόνοι στη

Ρεζέρβα», ή επίσης όταν ο κ. Ράμφος, ο οποίος ξέρει ότι τον αγαπώ, γιατί σέβομαι το πάθος του, παρά τις διαφωνίες, οργανώσει στη Θεολογική Θεσσαλονίκης, συζήτηση περί του Συμείων του νέου θεολόγου, παρακαλώ και πάλι να μιλήσω όχι ως μελετητής της ποίησης του αγίου και των ωραίων του ύμνων, αλλά για την ορθοδοξία του ή μη.

Αντ. Φωστιέρης

Μου κάνει εντύπωση τὸ ὅτι σὲ μιὰ ὀλόκληρη ἡμερίδα ἀφιερωμένη στὰ σύγχρονα προβλήματα τῆς γλώσσας, οἱ περισσότερες συζητήσεις ἐπικεντρώθηκαν στὴν πολὺ παλιὰ διαμάχη τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς καθαρεύουσας — ἕνα θέμα δηλαδὴ ξεπερασμένο πιά ἀπὸ καιρὸ ἢ, πάντως, ἕνα θέμα ποὺ ταλάνισε γενιὲς καὶ γενιὲς ὡς τὶς μέρες μας. Ἐκεῖνο ποὺ ἐλάχιστα ἀπασχόλησε τὶς συζητήσεις τὶς σημερινές — ἂν ἐξαιρέσουμε βέβαια τὴν εἰσήγηση τοῦ Διονύση Σαββόπουλου — εἶναι ἡ πρόσφατη ἀντιπαράθεση μονοτονικοῦ καὶ πολυτονικοῦ, καθὼς καὶ ἡ περιφανὴς νίκη τοῦ πρώτου ἐπὶ τοῦ δευτέρου. Εἰδικὰ μάλιστα στὴν ἐνότητα αὐτῆ τῶν συζητήσεων ποὺ ἀφορᾷ στὴ σχέση γλώσσας καὶ πολιτικῆς, ἡ κρατικὴ ἐπιβολὴ τοῦ μονοτονικοῦ νομίζω πῶς μπορεῖ νὰ εἰκονογραφήσει, παραστατικότερα ἀπ' ὅτιδήποτε ἄλλο, τὴν πειθαναγκαστικὴ δύναμη τῆς ἐξουσίας ἀκόμα καὶ στὰ γλωσσικά μας πράγματα. Ὁ νομοθετικὸς καθορισμὸς τῆς δημοτικῆς ὡς ἐπίσημης γλώσσας τοῦ κράτους εἶναι ἀδιανόητο νὰ ἐξομοιωθεῖ μὲ τὴν ἀναπάντεχη ἐπιβολὴ τοῦ μονοτονικοῦ συστήματος: ἡ τυπικὴ κατοχύρωση τῆς δημοτικῆς ἦρθε ὡς ἀναγνώριση μιᾶς ἄτυπης πραγματικότητας ποὺ ἴσχυε ἐδῶ καὶ πενήντα — γιὰ νὰ μὴν πῶ ἐδῶ καὶ ἑκατὸν πενήντα — χρόνια, ἐνῶ ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴν καθιέρωση τοῦ μονοτονικοῦ ἐλήφθη ἄνωθεν καὶ ἐν μιᾷ νυκτί.

Τὸ δυστύχημα εἶναι (καὶ σ' αὐτὸ συνίσταται ἡ παρατήρησή μου) ὅτι ἡ ἀντίδραση στὴν αὐθαίρετη ἐπιβολὴ τοῦ μονοτονικοῦ ὑπῆρξε χλιαρὴ καὶ ἄτονη, ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ κόσμου ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς συγγραφεῖς, ποὺ ὑποτίθεται πῶς ἔχουν μὲ τὴ γλώσσα, φύσει καὶ θέσει, μιὰ σχέση στενὰ προσωπική. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπίσημη καθιέρωση τοῦ μονοτονικοῦ ἐλάχιστοι ἦταν οἱ συγγραφεῖς ἢ οἱ ποιητὲς ποὺ ἔγραφαν καὶ τύπωναν τὰ βιβλία τους σὲ μονοτονικό· ἀκόμα λιγότεροι ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ χρησιμοποιοῦσαν τὸ μονοτονικό στὴν ἀλληλογραφία τους ἢ σὲ ὅποιοδήποτε γραφτὸ κείμενό τους. Αὐτὸ ποὺ μὲ κάνει τώρα νὰ εκπλήττομαι εἶναι τὸ ὅτι, πέρα ἀπὸ τὴν ὑποχρεωτικὴ χρῆση τοῦ μονότονου μονοτονικοῦ στὴ δημόσια διοίκηση (δὲ μιλῶ λογουχάρη γιὰ τὶς δακτυλογράφους τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, ποὺ εἶναι ἀκόμα καὶ τεχνικὰ ἀδύνατο νὰ γράψουν σὲ πολυτονικό, γιατί ἀφαιρέθηκαν οἱ περισπωμένες καὶ τὰ πνεύματα ἀπὸ τὶς γραφομηχανές τους!), βλέπω ἀμέτρητους ἀνθρώπους νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ μονοτονικό, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ἔγινε νόμος τοῦ κράτους, ἀκόμα καὶ στὴν ἰδιωτικὴ τους ἀλληλογραφία, ἀκόμα καὶ στὰ πιὸ προσωπικά τους σημειώματα. Μ' ἄλλα λόγια, ἡ πειθαναγκαστικὴ ἰσχύς τῆς κρατικῆς ἐξουσίας βλέπουμε νὰ ἐπαληθεύεται, μὲ τὸν πιὸ θεαματικὸ τρόπο, ὄχι μόνον ὡς ἐξαναγκασμὸς σὲ δημόσιο ἐπίπεδο ἀλλὰ καὶ ὡς πειθὼ σὲ ἐπίπεδο διαπροσωπικὸ ἢ καὶ ἀπόλυτα προσωπικὸ. Τὸ κράτος δὲν ἀρκεῖται στὸ νὰ ἐπιβάλλει τὴν ἀποψή του· ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ μᾶς πείσει πῶς ἡ ἀποψή του εἶναι ἡ σωστή, γι' αὐτὸ καὶ τὴν νιοθετοῦμε, ἀκόμα κι ὅταν πρόκειται γιὰ θέματα τόσο λεπτά, ὅπως εἶναι τὰ θέματα τῆς γλώσσας καὶ τῆς γραφῆς. Αὐτὴ τὴ στιγμή δὲν συζητῶ ἐπὶ τῆς οὐσίας — ἂν ὡς οὐσία νοεῖται ἡ ὑπεροχὴ ἢ ἡ μειονεξία τοῦ μονοτονικοῦ ἐναντι τοῦ πολυτονικοῦ. Τὸ φαινόμενο τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἐπισημαίνω καί, κυρίως, τὸ φαινόμενο τῆς ἀποδοχῆς του — ποὺ κι αὐτὰ πιστεύω πῶς ἐπίσης ἀποτελοῦν οὐσία τοῦ ζητήματος. Γιατί, ἂν ἴσως δεχτοῦμε ὅτι τὸ μονοτονικό εἶναι ὄντως τὸ σωστότερο σύστημα γραφῆς, πῶς ἐξηγεῖται ἄραγε τὸ ὅτι, τουλάχιστον οἱ συγγραφεῖς ποὺ ἐξ ὀρισμοῦ ἔχουν μιὰ ἰδιαίτερη εὐαισθησία ἀπέναντι στὴ γλώσσα, δὲν τὸ σφρίσθησαν νωρίτερα, ἀλλὰ περίμεναν ν' ἀστράψει τὸ φῶς τοῦ νόμου γιὰ νὰ τοὺς δείξει τὸ σωστὸ τρόπο χρῆσης τοῦ δικοῦ τους ὄργανου, τοῦ δικοῦ τους ὑλικοῦ; Αὐτὸ καὶ μόνον τὸ φαινόμενο, νομίζω πῶς ἀρκεῖ νὰ καταδείξει τὴν σχέση τῆς γλώσσας μὲ τὴν πολιτικὴ, ποὺ εἶναι μιὰ σχέση ὑποτελείας, σχέση ἐξάρτησης καὶ ἀλλοίωσης, ὅταν, ὡς λαὸς καὶ ὡς ἄτομα, μὲ δουλικὴ προθυμία ἢ ἔστω δουλικὴ ἀνοχή, ἐπιτρέπουμε στὸ νόμο,

στην εξουσία και στο κράτος να εισδύσουν ως και στην πιο κρυφή πτυχή της ατομικότητάς μας, ως τη γραφή μας κι ως τον τρόπο γραφής μας.

Γρηγόρης Κ. Μασαλάς

Επειδή χρόνια ασχολούμαι με τη σωστή μεταφορά του γραπτού λόγου σε προφορικό και τη μετατροπή του σε λογικό και συναισθηματικό ήχο και με απασχολεί καθημερινά το πρόβλημα, τόσο στη Δραματική Σχολή, όσο και στο θέατρο, θα κάνω κάποιες ερωτήσεις στον κ. Σαββόπουλο, για να αποδείξω το αντίθετο απ' αυτά που ισχυρίστηκε και θα χρησιμοποιήσω ίδιες λέξεις, με διαφορετική τονική φόρτιση.

Θα δανειστώ ένα στίχο του Σολωμού: «Τώρα που η Ξάστερη / νύχτα μονάρχους / μας ήβρε απάντεχα...» Σ' αυτό το κομμάτι από το ποίημα έχουμε μια λογική ενότητα. Ο πρώτος στίχος είναι μια τονική ενότητα, που αποτελείται από τις φωνητικές λέξεις: *τώρα*, και, *πού* η *ξάστερη* (μια φωνητική λέξη μπορεί να αποτελείται από μια ή και περισσότερες γραμματικές λέξεις). Η πρώτη φωνητική λέξη το «τώρα» έχει κάποια βαρύτητα στο στίχο προσδιοριστική μετά από το απόσπασμα «Τα δυο αδέρφια» και θα πρέπει να τονιστεί σημασιολογικά, αισθαντικά: *Τώρα(!)*. Στη δεύτερη φωνητική λέξη που αποτελείται από τρεις γραμματικές λέξεις το: *πού* που οξύνεται, το: *η*, που δασύνεται και το: *ξάστερη*, που προπαροξύνεται, έχει δε, πέντε συλλαβές *που-η-ξασ-τε-ρη*, απ' τις οποίες η *μία* *ξάσ-* έχει την εντονή και ακούγεται δυναμικότερα, εντονότερα, από τις άλλες τέσσερες, που ακούγονται το ίδιο, είτε είναι λέξεις με τόνο «πού» ή λέξεις με πνεύμα «ή» είτε συλλαβές άτονες *-τε-ρη*.

Ας πάρουμε τώρα μια άλλη φράση, καθημερινή, που νάχει τις λέξεις *τώρα* και *πού* (που χρησιμοποίησε κι ο κ. Σαββόπουλος); «*πού* θα πας *τώρα*». Οι φωνητικές λέξεις εδώ είναι τρεις το: *πού*, *περισπώμενο*, το: *θα* *πας*, με δυο λέξεις; η *μία* με οξεία και η άλλη με περισπωμένη και με την εντονή στην περισπωμένη, και το: *τώρα*, *παροξύτονο*.

Το *τώρα* στο στίχο του Σολωμού έγραψε κάποια ντεσιμπέλ(ια) και κάποιους χιλιόκυκλους· η ίδια λέξη με τον ίδιο γραμματικό τόνο στη δεύτερη φράση, που έχει τελειώς διαφοροποιημένη, χρονική πάλι, σημασία θα γράψει οπωσδήποτε άλλο αριθμό ντεσιμπέλ(ια) και χιλιόκυκλους. Το ίδιο και με το: *πού* και *πού*. Κατά την «ανακάλυψη» του κ. Σαββόπουλου το οξυνόμενο θάπρεπε να γράψει περισσότερα ντεσιμπελ(ια) από το περισπώμενο, κι όμως στην πράξη το οξυνόμενο θα γράψει όσα και μια άτονη συλλαβή ενώ το περισπώμενο θα γράψει πολύ περισσότερα.

Μια άλλη λέξη επαναλαμβανόμενη, με την ίδια σημασία και την ίδια τονική αξία (φωνητική και γραμματική) όχι όμως και συναισθηματικής φόρτισης, η λέξη *κόρη*, στο δημοτικό στίχο «*κόρη* σκύλα, *κόρη* άνομη, *κόρη* γεβεντισμένη», έχει μια επίταση στην επανάληψη και οπωσδήποτε αν και είναι η ίδια λέξη με τον ίδιο τόνο και την ίδια θέση (συνταχτική) θα σημειώσει στο μηχάνημα διαφορετικό αριθμό από ντεσιμπέλ(ια). Η συναισθηματική φόρτιση, η ψυχούλα δηλαδή, το διέλυσε το μηχάνημα με την τελειότητά του. Αν δε συγκριθεί με την κοινή έκφραση: «*εσύ είσαι κόρη μου*», θα βρούμε τεράστια διαφορά.

Μ' αυτά τα παραδείγματα, νομίζω ότι και με το αυτί μονάχα, φάνηκε ότι η αξία η τονική στη Νεοελληνική γλώσσα, δεν εξαρτάται από το γραμματικό τόνο αλλά από τη σημασιολογική και συναισθηματική φόρτιση της λέξης, το νοηματικό και το συναισθηματικό κέντημα του λόγου, που είναι η στίξη και το συνταχτικό, κι εδώ θα πρέπει να σταθούμε κι όχι στο μονοτονικό και το πολυτονικό. Θα πρέπει να μάθουμε να μιλάμε τη γλώσσα μας με βάση το Ελληνικό συνταχτικό και να σκεφτόμαστε απ' ευθείας σ' αυτή.

Το μονοτονικό μπορεί να μπερδέψει κάποιον, που έμαθε γράμματα με το πολυτονικό στο γράψιμο και όχι στον προφορικό λόγο ή στο διάβασμα των μονοσύλλαβων λέξεων και τούτο γιατί καταργήσαμε τον τόνο από τα άρθρα, το τοπικό που και το τροπικό πως. Ειδικά με τις μονοσύλλαβες (του, της, το, τον, την, τους, τις) δεν τις αναγνωρίζεις με την

πρώτη ματιά αν είναι άρθρο ή προσωπική αντωνυμία οπότε πρέπει να τονιστεί, ή κτητική αντωνυμία, που δεν πρέπει, το ίδιο γίνεται και με το αιτιολογικοαναφορικό που, που είναι άτονο και το τοπικό-ερωτηματικό, που θα πρέπει να τονιστεί, καθώς και με το πως το αιτιολογικό και το πως το τροπικό, που πρέπει να τονιστεί. Οι μονοσύλλαβες λέξεις που ανέφερα πριν, που έπαιρναν περισπωμένη θα πρέπει να τονιστούν για να ξεχωρίζουν από τις άτονες. Έβλεπα μια μέρα μια ταινία. Στους υπότιτλους βλέπω τη φράση «η μάνα του βρήκε δουλειά». Πώς να διαβάσω: «η μάνα του, βρήκε δουλειά», ή «η μάνα, του βρήκε δουλειά». Αν το του, το διαβάσω σαν κτητική αντωνυμία διαφοροποιείται ο χαρακτήρας του γιου και μετατίθεται η θέση ολόκληρου του έργου. Σ' αυτό μόνο το σημείο θέλει προσοχή το μονοτονικό και λύνεται είτε τονίζοντας τα περισπώμενα, ή βάζοντας ενωτικό ανάμεσα στο όνομα και την κτητική αντωνυμία, ή κόμμα μετά τη αντωνυμία.

Το ζήτημα λοιπόν θα πρέπει να τοποθετηθεί στη σωστή εκφορά του λόγου κι όχι στην ορθογραφία. Όπως είπα και στην προηγούμενη παρέμβαση μου: ανάγκη να εισαχτεί το μάθημα της «Αγωγής του Λόγου» στα Σχολεία, όχι σαν ιδιαίτερο μάθημα αλλά σαν υποδειγματική ομιλία του δασκαλου-καθηγητή. Για να επιτευχθεί όμως αυτό, θα πρέπει ο δάσκαλος πρώτα απ' όλους να μάθει να μιλάει σωστά και να παιδευτεί στην Παιδαγωγική Ακαδημία ανάλογα, να μπει με άλλα λόγια το μάθημα της «Αγωγής του Λόγου» στις Ακαδημίες και να εκπαιδευτούν οι Δάσκαλοι στην εφαρμογή της γραμματικής και του συνταχτικού στον προφορικό λόγο, την ορθοφωνία, την απαγγελία και να μάθουν και μερικά στοιχεία γύρω από την υποκριτική τέχνη.

Η «πρώτη ανάγνωση», στην πρώτη επαφή που θάρθει ο «νέος άνθρωπος» με το σχολείο, είναι καθοριστική για τη γλώσσα του παιδιού αλλά και για τη γλώσσα μελλοντικά. Εδώ λοιπόν δίνεται η μάχη και πρέπει να κερδιθεί, με τον παραδειγματισμό. Αν ο δάσκαλος έχει μάθει να μιλάει σωστά, αρθρωτικά, συναισθηματικά, υποβλητικά, μπορεί να κερδιθεί το παιχνίδι της γλώσσας κατά 80%.

Προέρχομαι από το δασκαλίκι και κρατιέμαι, όπως όλοι οι δάσκαλοι, από επαρχία (με σφάλματα δηλαδή στη γλώσσα όχι μόνο ιδιωματικά αλλά και ορθοφωνικά). Σαν άρχισα να αντρώνομαι, ντρεπόμουν να μιλήσω, γιατί ένιωθα πως δε μιλάω σωστά, (με όλα τα ψυχολογικά επακόλουθα) και έπρεπε να πάω στη Δραματική σχολή να χτυπηθώ τρία χρόνια με το δάσκαλό μου τον Πέλο τον Κατσέλη για να μάθω, αυτά που θάπρεπε να τάχω μάθει στο Δημοτικό και χρειάστηκαν εικοσιτρία χρόνια για να μπορέσω να χρησιμοποιήσω το λόγο όπως πρέπει και να χαρώ την ομορφιά της γλώσσας μας, γιατί είναι όμορφη, μα το ΝΑΙ. (Θυμάμαι όταν είμουν υπότροφος στο Λαϊκό Θέατρο της Σόφιας, με παρακαλούσαν οι Βούλγαροι συνάδελφοι να τους απαγγείλω για να χαρούνε τη μουσική της).

Γιατί να βασανίζονται οι νέοι άνθρωποι και να τους δημιουργούνται ένα σωρό προβλήματα, τη στιγμή που μπορούν να αποφευχτούν, αρκεί να ξέρει ο Δάσκαλος - καθηγητής να τους καθοδηγήσει κι αύριο - μεθαύριο, μετά από μια γενιά θα ξέρει και η μάνα κι ο πατέρας, κι αργότερα κι ο παππούς με τη γιαγιά, ακόμα κι αυτοί που μιλάνε στα μέσα ενημέρωσης, στη Βουλή, στα Δικαστήρια, στη ρούγα... κι έτσι θα φτάσει η γλώσσα σ' ένα επίπεδο άξιο για αφετηρία εξέλιξης.

Γραπτά κείμενα θα υπάρξουν κι ο καθένας είναι λεύτερος να γράψει όπως του καπνίσει, είτε μονοτονικά, είτε πολυτονικά, είτε άτονα —ορθογραφήμένα ή ανορθόγραφα με στίξη ή χωρίς το πώς θα κατανοηθούν ευκολότερα έχει σημασία και το πώς θα αποδοθούν, πώς θα τονιστούν (από την προπαραλήγουσα και κάτω ο τόνος κι όχι πριν).

Κείμενα λοιπόν θα γραφτούν, μπορεί όχι πολλά και καλά, κι ας γράφουν όλοι οι Έλληνες, θα γραφτούν λιγότερα, υπάρχουν τόσα στη γλώσσα μας, που δεν πρόκειται να χαθεί ούτε να φθαρεί απ' αυτή τη μεριά, αλλά από την κακή μεταχείρισή της κι από τη φτώχεια που ποικιλότροπα επιβάλλεται στη γλώσσα της νέας γενιάς, με την αδιαφορία γονιών και δασκάλων ακόμα και της πολιτείας (μέσα ενημέρωσης), με τις παρεμβολές —ελληνικά με ξενική σύνταξη— ξενόφερτες λέξεις — που δεν

αφομοιώνονται πια—, από την ξενομανία των περισσότερων Ελλήνων. Θυμάμαι πριν ξεστρατήσω από το χωριό μου τους Χουλιαράδες (Γιάννινα), είχε γυρίσει κάποιος από το Στρατό· κάπου είχε ακούσει το: «merci» και τόλεγε σα ρήμα: σας μερσώ. Τότε το κοροΐδευα, αργότερα όμως κατάλαβα ότι εκείνος στην άγνοια του έκανε εθνικό έργο, εξελληνίζοντας τη λέξη, πράγμα που σήμερα δεν γίνεται, γιατί όλοι μας θέλουμε να επιδείξουμε τη γλωσσομάθειά μας και οι ξένες λέξεις επιβάλλονται και παραμένουν ατόφιες.

Φωνητικά και μόνο μπορεί να συντηρηθεί η γλώσσα μας, που όχι μόνο διατηρήθηκε αλλά και εξελίχτηκε σωστά κάπου 1700 χρόνια. Είναι κρίμα να την αφήσουμε να φθαρεί και σιγά σιγά να καταντήσει μουσειακή γλώσσα, ή γλώσσα του γραφείου και μόνο, των μελετητών.

Τώρα στο Σχολείο έχουν μπει αξιόλογα κείμενα. Ένα κακό διάβασμα σ' ένα θαυμάσιο κείμενο μπορεί να απομακρύνει το παιδί από το βιβλίο, όπως ένα καλό διάβασμα σ' ένα έστω και δευτερότερο κείμενο, μπορεί να το παρακινήσει για διάβασμα, πράγμα που δε γίνεται σήμερα. Όταν είμουν δάσκαλος διάβαζα στους μαθητές μου ποίηση και διηγήματα. Με βρίσκουν τώρα και μου λένε: «Σ' ευχαριστούμε, Δάσκαλε, γιατί μας έφερες σ' επαφή με τα κείμενα. Μας έμαθες να μιλάμε και να διαβάζουμε».

Το μόνο που δε φοβάμαι, μα την αλήθεια, είναι μη πάθει η γλώσσα από την κατάργηση της περισπωμένης, της βαρείας, της ψιλής και της δασείας.

Αλ. Κοτζιάς

Θέλω να υποβάλω μια παράκληση στον κ. Σαββόπουλο και κατόπιν μια ερώτηση. Αν ποτέ γίνουν αυτές οι μετρήσεις με τα μηχανήματα που μας ανέφερε στην ομιλία του, θα παρακαλέσω να μετρηθεί με τα ντεσιμπέλ το εξής σολωμικό: «του πατέρα σου όταν έρθεις δεν θα βρεις παρά τον τάφο / είμαι μηρός του και σου γράφω μέρα πρώτη του Μαγιού».

Και η ερώτηση: Πώς ο κ. Σαββόπουλος, με τόσο οξυμένη και ευαίσθητη ακοή εξακολουθεί και είναι ανορθόγραφος, όπως ο ίδιος ομολόγησε;

Αλ. Μουλακάκης

Αγαπητοί φίλοι, νομίζω ότι, όταν συζητάμε σοβαρά θέματα για τη γλώσσα και το πάθος και η ένταση δικαιολογείται αλλά νομίζω ότι μπερδεύτηκαν δύο κόσμοι έδωπέρα. Από τη μιὰ μεριά ο λόγος του ποιητή που με φέρνει χιλιάδες χρόνια μακριά και φαντάζομαι κάποιους άλλους ποιητές τα παλιά χρόνια, δημιουργούς, λυρικούς και μή, να αναζητούν τις λέξεις τους με την ίδια αγάπη και τον ίδιο πόθο που ξετάζει ο ποιητής και δημιουργός, ο Διονύσης ο Σαββόπουλος. Κι από την άλλη μεριά βλέπω τον κ. Φόρη και άλλους κυρίους να ζητούν επιστημονικά τεκμήρια γι' αυτήν την ποιητική, γι' αυτή τη δημιουργία. Όχι κύριοι, είναι ανεπίτρεπτο· είναι ποιητής και τον ευχαριστούμε. Χωρίς αυτόν, μ' έμας μόνον, «ή νύχτα θα διαδεχόταν τη νύχτα». Και μόνο γι' αυτό το στίχο αξίζει να τον ευχαριστούμε θερμά. Από την άλλη μεριά όμως πραγματικά νιώθω αμήχανα καθώς βλέπω απέναντί μου τον Μπάμπη τον Δρακόπουλο, το πρωί τον Λεωνίδα τον Κύρκο, τώρα τον Γραμματέα του ΚΚΕ έσωτ. τον Γιάννη Μπανιά, μιὰ και ξέρω από πηγές, από μαρτυρίες οικογενειακές, από φιλίες που δέν διαιώνισα, πόσο υπέφεραν, στ' όνομα του λογιοτατισμού. Σκέφτομαι και μπερδεύομαι και λέω: Βρε Μουλακάκη μπάς και μπηκες στα δίχτυα της αντίδρασης; Μήπως δηλ. είσαι σέ λάθος δρόμο; Πέρασα μιὰ τέτοια κρίση φίλοι· κλπ μου έκοψαν την καλημέρα, έπειδή ακριβώς είπαμε να διασώσουμε στο Λύκειο και να διδάξουμε στο Γυμνάσιο παράλληλα με τα νέα έλληνικά, με νέες μεθόδους τ' αρχαία. Αυτοί λοιπόν οί παλιοί αγωνιστές, που σέβομαι προσωπικά και τιμῶ, με κάνουν και σκέπτομαι πώς κουβαλῶν μέσα τους μιὰ ιστορία κι ότι ή άριστερά σήμερα, και το άλλο ΚΚΕ και του έσωτερικού, έχει ίσως μιὰ προκατάληψη για τα αρχαία Έλληνικά. Κι αυτό, πιθανόν, έπειδή ή αντίδραστική παράταξη έδῶ

μονοπώλησε την ἐθνικοφροσύνη κι ἔτσι συνετέλεσε ὥστε, γιὰ νὰ στηρίξει τὰ κούφια πόδια της νὰ πλαστογραφηθῆ καὶ νὰ φωτίσῃ μονόπλευρα τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ σκέψη. Παλιότερα δηλ. ἡ χρῆση τῶν λέξεων ἀποτελοῦσε ἐπίδειξη ἰδεολογικῆς ταυτότητας, λέγοντας γιὰ παράδειγμα: «τῆς δράσης» μπορούσαν νὰ σοῦ κάνουν καὶ φάκελλο, ξεπεράστηκαν πιά αὐτά. Τὰ κόμματα νομιμοποιήθηκαν· ἄς ποῦμε καὶ «τῆς δράσης» ἀλλ' ἄς μὴν ἐξορίσουμε τὸ «δράσεως», ἀρκετὲς ἐξορίες φάγανε οἱ ἄνθρωποι μὴν ἐξορίσουμε καὶ τὶς λέξεις. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τώρα ἔχω νὰ κάνω μερικὲς παρατηρήσεις. Εἰλικρινὰ ὑποκλίνομαι μπροστὰ στὸ μεγαλεῖο τῆς εἰσήγησης τοῦ Μάριου τοῦ Πλωρίτη. Ὁ λόγος μου δὲν εἶναι δημαγωγικὸς οὔτε φορτίζω σκόπιμα συναισθηματικὰ τὴν κατάσταση γιὰ νὰ μπορέσει αὐτὸς νὰ γίνῃ ἀποδεκτός. Τὸν Μάριο Πλωρίτη τὸν σεβόμαστε χιλιάδες ἄνθρωποι καὶ χιλιάδες φιλόλογοι, φιλόλογοι τῆς δράσης καὶ τῆς ἔδρας γιὰ τὸ ὑπέροχο ἄρθρο ποὺ ἔγραφε πέρυσι τὸ Φλεβάρη γιὰ τὰ ἀρχαία Ἑλληνικά, «Κατάργηση, ἑνὸς μαθήματος ἢ κατάργηση μεγίστου μαθήματος». Σήμερα πάλι εἶδαμε καὶ τὴν ἄλλη του διάσταση ποὺ τὴ βλέπουμε στὸ γραπτὸ λόγο, ἀλλὰ εἶδαμε καὶ μιὰ ζεστὴ παρουσία, μιὰ ἀνθρώπινη χρῆση τῆς γλώσσας.

Τὴν πολιτικὴ τὴ βλέπω ὡς πολίτης· ὡς πολίτης λοιπὸν δικαιούμαι νὰ πῶ ὅτι πραγματικὰ ἐκπλήσσομαι, παραδέχομαι καὶ θαυμάζω τὴν ὑψιστὴ προσπάθεια τοῦ καθηγητῆ Δ. Μαρωνίτη νὰ συνταιριάσει τὸν ἀγῶνα του στὰ κλασικὰ γράμματα μὲ τὸν ἀγῶνα του νὰ ὀρίσει τὸν διανοούμενο. Προσωπικὰ πιστεύω ὅτι σήμερα γιὰ ἕναν ποὺ ἔχει ἔδρα κλασικῆς φιλολογίας, παρακαλῶ μὴν παρεξηγηθῶ, ἢ ἐνασχόληση μὲ τὸν κλασικὸ λόγο καὶ τὴν ἐνιαία μορφὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας πρέπει νὰ εἶναι τὸ κύριο καθῆκον του ἀπέναντι στὴν πατρίδα καὶ τὴν Παιδεία. Ὁμολογῶ ὅμως ὅτι ἡ προσπάθεια ὀριοθέτησης τοῦ κοινωνικοῦ πλέον καὶ πολιτικοῦ φαινομένου «γλώσσα» σὲ σχέση μὲ τὰ κόμματα ποὺ ὑπάρχουν τώρα μὲ βρίσκει ἀπόλυτα σύμφωνο, ὁμολογῶ ὅμως ὅτι ἡ προσπάθεια δὲν πρέπει νὰ ἐξαντλεῖται ἐκεῖ. Ὁ χρόνος ἦταν λίγος ἀλλὰ νομίζω ὅτι δὲν μπορεῖ κανεὶς σοβαρὸς τῆς ἀριστερᾶς νὰ διαφωνήσει μὲ τὶς τοποθετήσεις τοῦ καθηγητῆ Δ. Μαρωνίτη. Ἐμένα πραγματικὰ πολὺ μὲ διαφώτισε.

Ὁ ποιητὴς τώρα ἀκολούθησε τὸν δικό του τρόπο, τοῦ ζητήσαμε νὰ μᾶς παρουσιάσει τὰ τεκμήρια τῆς ἐπιστημοσύνης, ὁ Γαβρόγλου τὸν ὁποῖο γνωρίζω ὡς Πανεπιστημιακὸ ἐξ ἀκοῆς. Κι ὡς ἕνα δραστήριο μέλος τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου ἔκανε μιὰ κατὰ τὴν ἀποψὴ μου, τελείως παράτυπη παρατήρηση ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ προηγηθεῖ ἡ δήλωση ὅτι εἶναι ἐπίδειξις. Ὁ ποιητὴς δημιουργεῖ. Ξεκινώντας τὴ δράση του δὲν ἤξερε τί θὰ πεῖ καὶ πῶς ἀκριβῶς θὰ γίνῃ. Εἶχε μερικὰ στοιχεῖα νὰ χρησιμοποιήσει. Δὲν προκατασκευάζει ὁ ποιητὴς. Οἱ ἐπιστήμονες καὶ οἱ δηθεν ἐπιστήμονες ἔρχονται μὲ εἰσηγήσεις, μὲ κατανομὲς καὶ μὲ ἄλλες ἱστορίες. Τελειώνω μὲ τὴν περίπτωση τοῦ ἀγαπητοῦ φίλου, τοῦ Στέλιου τοῦ Ράμφου ποὺ βεβαίως γνωρίζω ὅτι στὴν εὐαισθησία πολλῶν λειτουργεῖ ὡς πρόκληση χριστιανομαρξισμὸς καὶ ἔτσι. Πρέπει ὅμως νὰ δοῦμε ἐνιαῖο τὸν ἑλληνικὸ λόγο, ἐνιαῖα τὴν πολιτιστικὴ μας παράδοση. Δὲν φημιζομαί ἰδιαίτερα γιὰ τὶς χριστιανικὲς μου ἐπιδόσεις, ἀλλὰ θαρρῶ ὅτι ἡ ἀναφορὰ ποὺ κάνει στὴ ζωγραφικὴ καὶ στὴν ἀγιογραφία εἶναι κάτι ποὺ θὰ πρέπει πολὺ νὰ μᾶς προβληματίσει. Ἡ διαφορὰ ἀνατολικοῦ τρόπου καὶ δυτικοῦ εἶναι καὶ ἐμφανῆς καὶ σημαντικὴ. Ἄς προσχωρήσουμε γιὰ λίγο στὴ σκέψη του. Ἄς κρίνουμε καὶ μετὰ ἄς τὴν ἀπορρίψουμε γιὰ ἐπιτέλους Ἑλλάδα εἶναι καὶ ἡ ὕμνογραφία καὶ μὴν ξεχνᾶμε, μαρξιστὲς καὶ μὴ, ὅτι ὁ ὕμνος «τῆ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια» ἀποτέλεσε τὸν ἐθνικὸ ὕμνο τοῦ ἑλληνισμοῦ γιὰ πολλὰ πολλὰ χρόνια.

Δευτερολογίες εἰσηγητῶν

Μάριος Πλωρίτης

Ο κ. Φωστιέρης, ἀν δὲν κάνω λάθος, ἔμεινε ἐκπληκτὸς διαπιστώνοντας τὴν ἐπιβολὴ τῆς κρατικῆς ἐξουσίας χάρις στὴν ἐπιβολὴ τοῦ μονοτονικοῦ. Ὁμολογῶ πῶς ἐκπλήσσομαι κι ἐγώ, γιὰ τὸ κ. Φωστιέρη διαπίστωσε τὴν ἐπιβολὴ ποὺ ἀσκεῖ ἡ ἐξουσία, μόνον στο θέμα τοῦ μονοτονικοῦ. Μα αὐτὸ εἶναι ἕνα πασίγνωστο καὶ πανάρχαιο φαινόμενο καὶ, γιὰ μιὰ φορὰ, στο θέμα τῆς δημοτικῆς ἢ ἐπιβολῆς τῆς ἐξουσίας ἦταν «ἐπὶ καλοῦ». Το θέμα εἶναι νὰ κριθεῖ ἀν τὸ μονοτονικὸ εἶναι καλὸ ἢ ὄχι, κι ὄχι νὰ κρίνουμε ἀν ἡ ἐξουσία ἐπιβάλλει ἢ

δεν επιβάλλει, αν καλώς το επέβαλε. Ήταν κι αυτό ένα αίτημα πολλών δεκαετιών, το θέμα είναι να κριθεί αν είναι σκόπιμο ή όχι το μονοτονικό. Και, οπωσδήποτε, δεν ήταν θέμα της σημερινής συνάντησης.

Στον κ. Λιάρο — που είπε πως η εξουσία ή οι ασκούντες την εξουσία, και οι ολοκληρωτισμοί ιδιαίτερα, χρησιμοποιούν τη γλώσσα — θυμίζω πως είπα κι εγώ το ίδιο, αλλά ούτε αυτό, βέβαια, είναι προς απορία. Πάντοτε — και δεν χρειάζονται μαϊνάνδροι και δαίδαλοι για ν' ανακαλύψουμε το ψαχνό του πράγματος — πάντοτε η εξουσία, άλλοτε περισσότερο, άλλοτε λιγότερο, άλλοτε ολοκληρωτικά, άλλοτε «δημοκρατικά», χρησιμοποιεί τη γλώσσα για να παρουσιάζει τα πράγματα, όπως εκείνη θέλει, ευφημίζοντας τις έννοιες και κάνοντας το μαύρο άσπρο ή, έστω, γκρι, αν είναι πολύ ασήκωτο το μαύρο. Τέλος, ο κ. Κιτσίκης έμεινε έκπληκτος για τον βερμπαλισμό του Α. Παπανδρέου. Ήθελα να του θυμίσω τον τρομοκρατικό βερμπαλισμό που κυριάρχησε επί δεκαετίες στην ελληνική πολιτική, μόνο που τότε φορούσε το ντύμα της καθαρεύουσας, και άρα ήταν ακόμα πιο ακατανόητος. Γιατί, λοιπόν, απορούμε για τον βερμπαλισμό, που είναι μια «παράδοση» της ελληνικής πολιτικής -και της πολιτικής γενικότερα;

Δ. Μαρωνίτης

Θ' αρχίσω σχολιάζοντας την εισήγηση που βρίσκω ότι, παρά την εξαιρετική γοητεία της, ήταν ίσως ή πλέον άστοχη που θα μπορούσε να άκουσται σ' αυτόν τον χώρο, ο οποίος δέχεται (έξ όρισμού ή έξ επιλογής) να τ' άκούει όλα. Ο Δ. Σαββόπουλος είπε ένα πολύ γοητευτικό παραμύθι για το θέμα του νεοελληνικού τονισμού, και ρυθμού. Ποιητής και μουσικός, έχει δικαίωμα να λέγει τα δικά του παραμύθια, όπως κι εμείς καμιά φορά λέμε τα δικά μας παραμύθια. Καλό είναι πάντως, όταν γίνεται συζήτηση με βάση κάποιες έννοιες και κάποιους συλλογισμούς, στο βαθμό που ελέγχονται κάποιες προτάσεις ως παραμυθικές, να κρίνονται. Ο κ. Σαββόπουλος άγνόησε στην εισήγησή του μια ριζική διαφορά, που υπάρχει ανάμεσα στην αρχαία ελληνική προσωδία και στον νεοελληνικό τονισμό. Ο αρχαίος ελληνικός λόγος βασιζόταν σε μουσικό τονισμό και προσωδιακό ρυθμό, που δημιουργούνταν από την έναλλαγή μακρών και βραχέων. Αυτό το καθεστώς του μουσικού τονισμού και της προσωδιακής έναλλαγής μακρών και βραχειών συλλαβών στην ιστορία του νέου ελληνισμού έχει όριστικά λήξει και δεν υπάρχει, όσο ξέρω, ούτε ένας γλωσσολόγος, ή οποιοσδήποτε με στοιχειώδεις έπιστημονικές γνώσεις στον τομέα αυτό, που να τολμά να διατυπώσει μια τέτοιου είδους πρόταση. Έπομένως όλη ή θεωρία περί μακρών και βραχειών συλλαβών με ο και ω, με ει και ι ένδεχομένως βραχύ, είναι ένα πολύ ώραϊο παιχνίδι, αν θέλετε, αλλά δεν έχει καμιά σχέση με την έπιστήμη της γλώσσας.

Ο κ. Σαββόπουλος χρησιμοποίησε, για να υποστηρίξει την υπόθεσή του, την γοητευτική υπόθεσή του, παραδείγματα έμμετρου λόγου, άγνοώντας το μέτρο των στίχων που χρησιμοποίησε ως δείγματα, για να μετρήσει τις αύξομειώσεις της έντασης ή τη χρονική έκταση που μπορεί μία συλλαβή να παίρνει μέσα σ' ένα στίχο. Αυτά όντως γίνονται στον στιχουργημένο λόγο, σαφέστατα όμως δεν έχουν καμιά σχέση με το αν οί λέξεις σημαδεύονται με μία τελεία στην τονισμένη τους συλλαβή ή καπελώνονται με ψιλοδασείες ή με οποιαδήποτε άλλα τονικά σημάδια. Όλα αυτά τα θέματα έχουν σχέση με τη δυναμικού τύπου ρυθμική του στιχουργημένου λόγου, είτε πρόκειται για ιαμβικό ρυθμό, είτε πρόκειται για τροχαϊκό — μελετημένα πράγματα, οποιοδήποτε έγχειρίδιο μετρικής, κάπως έπιστημονικό, τα λέγει αυτά και δεν χρειάζεται να επανερχόμαστε ξανά για να βγάζουμε νέες θεωρίες. (Παρένθεση. Προσωπικά δεν γράφω με ευχαρίστηση μονοτονικό, εξακολουθώ να γράφω πολυτονικό, δεν συμφωνώ με την έκδοχή μονοτονικού που έχει καθιερωθεί, αλλά για τη θεωρία του κ. Σαββόπουλου δεν έχει απολύτως καμιά σημασία, το βεβαιώνω ως φιλόλογος, το αν στον γραπτό λόγο χρησιμοποιούμε το πολυτονικό ή το μονοτονικό σύστημα, δεδομένου ότι, και το ισχυρό σήμερα μονοτονικό σύστημα, τις όντως τονισμένες στον προφορικό λόγο συλλαβές τις τονίζει. Και αυτές είναι που ενδιαφέρουν για τη ρυθμική και τη μουσική έντύπωση που μας δίνει μια ελληνική φράση.) Ότι ο κ. Σαββόπουλος άρέσκεται σε ένα είδος ποιητικού παραμυθιού ελέγχεται και από το έξης γεγονός για να μας ευχαριστήσει ή για να μας

έντυπωσιάσει μᾶς ἔβαλε ν' ἀκούσουμε πῶς τραγουδᾷ κάποιους στίχους ἢ Μπέλλου ἢ ἄλλοι τραγουδιστές· ἀναφέρθηκε καὶ στοῦ δημοτικῦ τραγούδι καὶ φυσικὰ δὲν ἔλεγε ὁ κ. Σαββόπουλος ἂν ἢ Μπέλλου ἢ ὅποιοσδήποτε λαϊκὸς τραγουδιστής, ὅταν ἀποφασίζει νὰ τραγουδήσει ἓνα τραγούδι, ἔχει ἀκριβῆ παραστάση τῆς γραπτῆς μορφῆς τοῦ τραγουδιοῦ αὐτοῦ; Εἶμαι ἀπολύτως βέβαιος (γιά τὸ δημοτικὸ τραγούδι δὲν τίθεται θέμα: ὅσοι τραγουδοῦσαν κάποτε δημοτικὰ τραγούδια, ὀρθογραφία, ἔτσι ὅπως τὴν ἤθελε ὁ κ. Σαββόπουλος, καὶ μάλιστα μὲ τὴ γυναικὰ περισπωμένη, εὐτυχῶς δὲν ἤξεραν). Ἄλλὰ εἶμαι ἐπίσης βέβαιος, ὅτι ἂν ἐρωτηθεῖ ἢ Μπέλλου γιά τὴν ἔξοχη αὐτὴ τραγουδιστικὴ ἐκφορὰ τοῦ στίχου, πῶς γράφονται οἱ λέξεις, τίς ὁποῖες τραγουδᾷ, ἂν παίρνουν ψιλὴ — δασεῖα, ψιλὴ — ὄξεῖα, περισπωμένη ἢ ὄξεῖα ἢ βαρεῖα, εἶμαι βέβαιος ὅτι θ' ἀποδειχθεῖ ὅτι ἢ Σωτηρία Μπέλλου δὲν ξέρει τὸν ἀκριβῆ τόνο αὐτῶν τῶν λέξεων, ὅπως κατὰ κανόνα δὲν τὸν ξέρουν καὶ οἱ περισσότεροὶ Ἕλληνες. Ἡ Σ. Μπέλλου εἶναι τραγουδίστρια τῆς στάθμης πού εἶναι, πιθανὸν κοντὰ στὰ ἄλλα, γιὰ τὸν ἐπιμένει τόσο πολὺ καὶ στίς διαφορὰς ἐνὸς ἀχρηστοῦ ἀναμφισβήτητα τονικοῦ συστήματος, ἄλλο ἂν ἔπρεπε αὐτὸ ἀποτόμως νὰ καταργηθεῖ καὶ ἄλλο ἂν ἔπρεπε νὰ καταργηθεῖ ὅπως καταργήθηκε. Ἐδῶ τελειώνουν οἱ διαφωνίες μου μὲ τὸ γοητευτικὸ παραμῦθι τοῦ κ. Σαββόπουλου, μὲ τὸ ὁποῖο κατὰ περιεχόμενον, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, διαφωνῶ ριζικῶς. Φοβοῦμαι ὅτι αὐτὸ πού μᾶς ἔδωσε ὁ κ. Σαββόπουλος, πέρα ἀπὸ τὴ γοητεία του, ἀποτελεῖ ἐπιστημονικοφανῆ φάρσα.

Ὁ κ. Μπαμπινιώτης μὲ κατηγόρησε ὅτι, παρὰ τὴν προσδοκία πού ἔχουν δημιουργήσει προηγούμενα δημοσιεύματά μου, πάντα κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆ δικῆ του, πολιτικοποίησα ἓνα πρόβλημα, ἐνῶ δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ πολιτικοποιήσω. Ἐκεῖνο πού ἔκανα μὲ τὴν εἰσήγησή μου, ἂν μπορῶ νὰ ἐλέγξω τί ἔκανα, καὶ προπαντὸς τί ἔχω γράψει (κι εὐτυχῶς εἶναι γραμμένο αὐτὸ πού εἶπα, γιὰ τὸ κατ' ὁδὸν ξεπαρθενεύτηκε, καθὼς μεταφραζόταν ἀπὸ ὅσους εἶχαν νὰ προβάλλουν ἀντιρροήσεις στὴν εἰσήγησή μου· σέβομαι τίς ἀντιρροήσεις, ἀλλὰ τὸ κείμενον ὑπάρχει καὶ μπορεῖ νὰ ἐλεγχθεῖ τί ἀκριβῶς εἶπα). Αὐτὸ λοιπὸν πού θέλω νὰ πῶ στοῦ συνάδελφο κ. Μπαμπινιώτη εἶναι ὅτι πιστεύω πῶς τὸ γλωσσικὸ ζήτημα στοῦ παρελθόντος καὶ τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα σήμερον ἀναμφισβήτητα εἶχε καὶ ἔχει τὴν πολιτικὴ καὶ ἰδεολογικὴ του διάστασιν καὶ θέλησα αὐτὴ τὴν διάστασιν νὰ μὴν τὴ διαγράψω. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει κατὰ κόρον αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἢ τάσιν νὰ διαγραφοῦν οἱ πολιτικοὶ παράμετροι, πού εἶναι σὲ βαθμὸ καθοριστικὸ δείχτες τῆς γλωσσικῆς μας συμπεριφορᾶς, εἴτε τοὺς ὁμολογοῦμε εἴτε ὄχι. Ἐπίσης εἶπα καὶ κάποια πρόσθετα πράγματα, πού προφανῶς δὲν τὰ πρόσεξε ὁ κ. Μπαμπινιώτης. Εἶπα ὅτι ἢ γλωσσικὴ κρίσιν τοῦ παρόντος σχετίζεται μὲ τὴν ἀνοδο τῆς δημοτικῆς γλώσσας στὴν ἐξουσία, φαινόμενο πού συνέβη γιά πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, καὶ ὑπογράμμισα ὅτι αὐτὸ ἔχει καὶ θετικὰς ἀλλὰ καὶ ἀναμφισβήτητες ἀρνητικὰς συνέπειες, κυρίως γιά τὸ παραδοσιακόν, ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ κ. Ράμφος, ἦθος τῆς δημοτικῆς γλώσσας. Μ' ἐνδιαφέρει λοιπὸν νὰ δῶ τί γίνεται ἀφ' ἢς στιγμῆς ἢ δημοτικῆς γλώσσας ἔγινε γλώσσα τῆς ἐξουσίας, ὅπως καὶ μ' ἐνδιαφέρει νὰ δῶ, οἱ διαμαρτυρίες οἱ ὁποῖες σήμερον διατυπώνονται γιά τὴν γλωσσικὴν μας συμπεριφορὰν, πῶς κατανέμονται, ὅταν τίς δεῖ κανεὶς μὲ τὰ ὑπονοούμενά τους.

Ὁ κ. Μπαμπινιώτης δὲν θέλει προφανῶς νὰ μιλήσουμε γιά τὰ ὑπονοούμενά αὐτά. Ἐγὼ ὅμως θέλω νὰ μιλήσουμε. Ἐγὼ δὲν θεωρῶ ὅτι τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ ἰδεολογικὰ συμφραζόμενα ἐξαντλοῦν τὸ θέμα τῆς γλωσσικῆς κρίσεως, καὶ στὴν εἰσήγησή μου ἐτόνισα κάποια κοινὰ ἐρεθίσματα, πού δικαιολογοῦν τὴν κοινὴν δυσφορίαν γιά τὴν σημερινὴν γλωσσικὴν κρίσιν. Καὶ καταχρηστικὰ, χρησιμοποιώντας τὸ λεξιλόγιον τῶν μαθηματικῶν, μίλησα γιά κλάσματα τοῦ προβλήματος. Ἀπαντῶ λοιπὸν στοῦ κ. Μπαμπινιώτη, ὅτι θεωρῶ πῶς οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ ἰδεολογικοὶ παράγοντες διαφοροποιοῦν τὴν γλωσσικὴν συμπεριφορὰν τῶν κοινωνικῶν ομάδων καὶ ὅτι ἀναμφισβήτητα ὑπάρχει ἓνας κοινὸς παρονομαστής μὲ τὸν ὁποῖον μποροῦν νὰ συγκρίνονται αὐτὰ τὰ κλάσματα γιά τὰ ὁποῖα μιλῶ. Ὅποιοι θὰ ἤθελε νὰ βγάλουμε ἓνα καὶ μόνον κλάσμα γιά τὴν σημερινὴν γλωσσικὴν κρίσιν, μὲ ἀριθμητὴ καὶ παρονομαστὴ πανομοιότυπο, νομίζω ἢ ὅτι συμφέρον ἔχει νὰ ἀποκρύπτει ἱστορικὰ καὶ πολιτικὰ δεδομένα, ἢ τὸ κάνει ἀπὸ ἓνα εἶδος προκατάληψης, ἢ ὁποῖα καὶ αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ ἐρευνηθεῖ. Θὰ πρέπει νὰ συμπληρώσω κάτι πού τὸ εἶπα, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἐφυγε ἀπὸ τὸ τραπέζι δίχως νὰ εἰσπραχθεῖ,

τουλάχιστον από όσους διατύπωσαν απορίες ή και έντονες αντιρρήσεις για τις προτάσεις μου. Ο στόχος της πρότασής μου ήταν ο έξης: το γλωσσικό ζήτημα στο παρελθόν, το γλωσσικό πρόβλημα στο παρόν, συνοψίζονται τουλάχιστον και από πολιτικές και ιδεολογικές παραμέτρους. Η πρότασή μου όμως είχε κι ένα δεύτερο σκέλος· ότι το ιδεολογικό και πολιτικό φορτίο, που επιβάλλεται σήμερα στη δημοτική γλώσσα, είναι κατά κανόνα ξεπερασμένο και άδρανές, κι ότι, αν θέλουμε όντως να προχωρήσουμε με το θέμα της δημοτικής γλώσσας, πρέπει να ελέγξουμε τον ιδεολογικό μας και πολιτικό μας προβληματισμό γύρω από τη γλώσσα αυτή, και ετόνισα ότι ούτε ο προβληματισμός του ΚΚΕ μου φαίνεται ότι είναι συγχρονισμένος σήμερα, ούτε ο προβληματισμός ο σχετικός του ΠΑΣΟΚ, φυσικά δεν μου φαίνεται συγχρονισμένος ο προβληματισμός της Ν.Δ., αλλά είχα τη γενναιότητα να πω στο τέλος ότι δεν μου φαίνεται συγχρονισμένος ο προβληματισμός του ΚΚΕ εσωτ. Αυτό ήταν το σύνολο της πρότασής μου, και παρακαλώ να μην παρανοούνται πράγματα για τα οποία προσπάθησα τουλάχιστον να είμαι σαφής.

Έν συνεχεία μόνον πλαγίως αναφέρομαι στον κ. Ζουράρι, που, όσο μπόρεσα να τον καταλάβω, ή πρότασή του ήταν μία: προς Θεού μη διασπάσουμε την ενότητα της ελληνικής γλώσσας, προς Θεού μη διασπάσουμε την ενότητα του ελληνικού λαού. Το πρόβλημα το έχει θίξει μι λαμπρό τρόπο ο Δημήτριος Καταρτζής, τον παραπέμπω τον κύριο Ζουράρι να διαβάσει ένα προψυχαρικό κείμενο για να διαφωτισθεί: το «Μανιφέστο της ρωμαϊκής γλώσσας». Γενικότερα, από την κοινωνική μου πιά θέση, πληροφορώ τον κ. Ζουράρι ότι εγώ, με τον ίδιο τρόπο που δεν δέχομαι να χρησιμοποιείται ή λέξη ελληνικός λαός αδιακρίτως, σαν αδιαίρετη πραγματικότητα και έννοια, δεν δέχομαι να χρησιμοποιείται και η ελληνική γλώσσα αδιακρίτως, σαν αδιαίρετη κατηγορία και έννοια. Τί διαιρέσεις θα κάνουμε και τί κοινό υπόλοιπο θα βγει, είναι μι άλλη ιστορία, ιστορία έρευνας, που δεν είναι δυνατόν να γίνει, βέβαια, μέσα σ' ένα γήπεδο, όπως το κάνουμε αυτή τη στιγμή, και δεν θέλω κανέναν να προσβάλω, μήτε τους οργανωτές, μήτε τον εαυτό μου, μήτε το προθυμότατο και πάρα πολύ συγκινητικό άκροατήριο.

Κάποιος όμιλητής με κατηγόρησε ότι έκανα ένα ιστορικό λάθος· ότι είπα πως ή Ν.Δ. καθιέρωσε τη δημοτική στην εκπαίδευση, το ΠΑΣΟΚ την κοθιέρωσε ως γλώσσα έξουσίας και διοίκησης. Τα πράγματα κατά τη γνώμη μου έχουν πράγματι έτσι. Ο τότε ύπουργός Παιδείας κ. Ράλλης καθιέρωσε και επέβαλε τη δημοτική γλώσσα ως γλώσσα της εκπαίδευσης και ύποσχέθηκε την προέκτασή της στη διοίκηση.

Έξάλλου έγινε ή χρησιμοποιήθηκε μ' έναν τρόπο, κατά την κρίση μου δημαγωγικό, ή διάκριση μεταξύ ελληνικού και λατινικού αλφαβήτου, κι αυτό ως ένας νέος εφιάλτης που μās άπειλει. Ίσως, για το φαιδρό του πράγματος, θα πρέπει να ξαναθυμίσουμε ότι το λεγόμενο λατινικό αλφάβητο, με το οποίο εκφράζονται οι ευρωπαϊκές γλώσσες και μερικές μη ευρωπαϊκές γλώσσες σήμερα, είναι ελληνικό και αυτό· δεν είναι λοιπόν από την κόλαση φερμένο στον δικό μας ελληνορθόδοξο παράδεισο, όπως θέλουμε να φανταζόμαστε.

Κάποιος νέος άνθρωπος, συμπαθέστατος κατά τὰ άλλα, μίλησε για περιπέτεια του νοήματος, που είναι και το κεντρικό πρόβλημα της σημερινής μας γλωσσικής συμπεριφοράς και της σημερινής μας γλωσσικής κρίσης. Θα μου επιτραπεί να πω ότι τέτοιου είδους αισθηματικές δραματοποιήσεις πραγματικών προβλημάτων απλώς μās απαλλάσσουν από τον μόχθο να βρούμε τί πραγματικά ύπόκειται στο πρόβλημα και στα μέρη του προβλήματος που μās απασχολούν. Το να πούμε ότι σήμερα ή περιπέτεια που ζούμε είναι περιπέτεια νοήματος, είναι μι ώραία φράση αλλά δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως έρευνητικό κλειδί, ούτε μπορεί να αντικαταστήσει οποιαδήποτε άλλη μέθοδο ή και απόπειρα μεθόδου που προηγουμένως προτάθηκε από τον έναν ή τον άλλο εισηγητή.

Δεν ασχολήθηκα καθόλου με την πρόταση του κ. Ράμφου για ένα λόγο· πιστεύω ότι σχολίο είχα να κάνω για την πρόταση τη δική του, έμπεριέχεται μέσα στην εισήγησή

μου σὲ μία εἰδικὴ παράγραφο, ἢ ὅποια, ἐφόσον ἀκούστηκε, ἀποτελεῖ καὶ ἀπάντηση ποὺ δείχνει ἂν συμφωνῶ ἢ ἂν διαφωνῶ μαζί του. Γιατὶ διαφωνῶ, ὄντως διαφωνῶ.

Διονύσης Σαββόπουλος

Ἀπαντῶ στὸν κ. Φόρη πρῶτα. Ἡ μουσικὴ δὲν εἶναι στὴ λέξη, ἢ μουσικὴ εἶναι στὴ λέξη σὲ σχέση μετὰ τὸ «ἄλλο» τῆς, σὲ σχέση μετὰ τὴ προηγούμενη καὶ τὴ ἔπεται. Τὸ θέμα δὲν εἶναι τὸ «ὅμως» καὶ ὁ «ῶμος» ξεκομμένα. Ψιθυρίστε τὴ φράση «μὲ πονάει ὁ ῶμος μου ὅμως» καὶ θὰ καταλάβετε ἀμέσως τὴ διαφορὰ. Ἡ πεῖτε «δὲν πρόλαβε νὰ μάθει κἂν τὸ ἐπ' ῶμου». Ὅμως ἔρχεσθε νὰ παραβιάσετε, ἀνοιχτὲς θύρες ἐγὼ μόνος μου ἔφερα τὸ παραδείγμα τοῦ «ἀκριβός» ὡς ἐπίθετο καὶ τοῦ «ἀκριβῶς» ὡς ἐπίρροια καὶ εἶπα ὅτι ἀκουστικὰ δὲν παρουσιάζουν καμιά διαφορὰ. Οὔτε τὸ διάγραμμα τῶν λέξεων τὸ ἔφερα ἐδῶ ὡς ἀπόδειξη. Τὸ εἶπα κι αὐτό· ἔφερα ἀπλῶς τὰ «παιχνίδια» μου ἀπὸ τὸ στούντιο γιὰ νὰ μπορέσω νὰ στήσω καλύτερα τὴν ἔκφρασή μου· ἔκφραση ἦρθα νὰ ἐπιτύχω καὶ ὄχι νὰ σᾶς ἀποστομώσω. Τὸ θέμα κ. Φόρη εἶναι ἄλλο· εἶναι στὸ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔχει κυρίως βάση μουσικοποιητικὴ, εἶναι δηλ. μία γλῶσσα καθολικῆς ἐκφράσεως καὶ ὄχι μία γλῶσσα μετὰδοσης πληροφοριῶν. Μ' αὐτὴ τὴ μουσικοποιητικὴ βάση τῆς γλώσσας ἔχουνε ἄμεση σχέση οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀκριβῶς τὰ ὑπερασπίζομαι.

Τὸ ἴδιο πράγμα ἔχω νὰ πῶ στὸ φίλο κ. Γαβρόγλου. Δὲν σκέφθηκα ποτὲ ὅτι ἐδῶ εἶναι ἐπιστημονικὸ συνέδριο, ἐξάλλου δὲν θὰ εἶχα θέση σ' ἓνα ἐπιστημονικὸ συνέδριο ἐγώ. Ἐπαναλαμβάνω ὅτι ἔφερα ὀρισμένες δοκιμὲς ἀπὸ τὸ στούντιο, γιὰ νὰ ἐκφράσω λαχτάρᾳ ψυχῆς, μόνον γι' αὐτὸ τὸ λόγο καὶ γιὰ κανέναν ἄλλο.

Ὁ κ. Μπελεζίνης ἔχει ωραιότατη φωνή. Πραγματοποίησε ἓνα θαυμάσιο θέατρο τοῦ λόγου ἀπὸ ἀπόψεως τονισμοῦ καὶ ἐκφορᾶς, ὥστε ἐλπίζω κάποτε νὰ συνεργαστοῦμε, κι ἂς μὴν συμφωνοῦμε.

Ὁ κ. Μασαλᾶς... Μὲ συγχωρεῖτε κ. Μασαλᾶ τὰ λέτε ἐπίσης πολὺ ωραῖα. Χρησιμοποίησατε διάφορα παραδείγματα μετὰ τὰ ὅποια συμφωνῶ καὶ σᾶς εὐχαριστῶ γι' αὐτό. Ὅμως ἐὰν εἶχαμε καιρὸ καὶ γυρίζαμε τὸ μαγνητόφωνο... ὅταν μιλάγατε, δὲν φαντάζεστε τί ψιλὲς ὀξεῖες εἶπατε, τί ὠμέγα ἀποδώσατε, τί ἐψίλον. Καταπληκτικὸς εἶσασταν. Ἀλλὰ σᾶς εὐχαριστῶ θερμὰ διότι πραγματικὰ μιὰ παρατήρησή σας μοῦ δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ κάνω μιὰν ἐξήγηση τὴν ὅποια δὲν πρόσεξα στὴν εἰσήγησή μου, δηλ. εἶπατε ὅτι ὁ τονισμὸς ἔχει σχέση μετὰ τὴν ἔμφαση καὶ ἐπίσης μετὰ τὰ αἰσθήματα. Ἔχετε ἀπόλυτο δίκιο. Οἱ τόνοι τοὺς ὁποίους προσπαθῶ ἀδέξια ἐδῶ νὰ ὑπερασπισθῶ δὲν εἶναι ἀπόλυτοι καὶ ὑποχρεωτικοί. Θὰ εἶμαστε τότε μιὰ θλιβερὴ καὶ μονότονη χορωδία ποὺ θὰ ἔλεγε συνεχῶς τὸ ἴδιο πράγμα. Οἱ τόνοι εἶναι ἓνα εἶδος παρτιτούρας, εἶναι ὅπως στὴ μουσικὴ. Μιὰ ὀρχήστρα δὲν παίζει μόνον ὅ,τι βλέπει, γιατί ἂν ἔπαιζε μόνον ὅ,τι βλέπει, δὲν θὰ ὑπῆρχαν διαφορετικὲς ἐκτελέσεις, δὲν θὰ ὑπῆρχαν μαέστροι, δεξιότητες, τραγουδιστές, οὔτε Κάλας, οὔτε τίποτε. Λοιπὸν, ὑπάρχει ἀσφαλῶς ἐλευθερία καὶ ὁ κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὴ δική του «μουσικὴ», τὸ δικό του τρόπο νὰ μιλάει. Καὶ ἀνάλογα μετὰ τὴ στιγμὴ καὶ ἀνάλογα μετὰ τὸ τί θέλει νὰ τονίσει, ποῦ θέλει νὰ δώσει ἔμφαση, μπορεῖ νὰ ἀλλάξει τὸν τονισμό. Δὲν εἶναι ἀπόλυτο ὅτι ὅταν ἔχουμε ψιλὴ ὀξεῖα θὰ ἔχουμε καὶ ψηλότερο ἤχο. Λέμε π.χ. «ἔλα τώρα» καὶ τὸ ἔλα παίρνει ψιλὴ ὀξεῖα καὶ ἀκούγεται πιὸ πάνω· ἀλλὰ μποροῦμε νὰ ποῦμε καὶ «ἔλα τώρα». Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἡ παρτιτούρα δὲν χρειάζεται. Ἡ παρτιτούρα εἶναι ὁ μέσος ὅρος. Τὸ πολυτονικὸ σύστημα εἶναι ὁ μέσος ὅρος, εἶναι ἓνα εἶδος παρτιτούρας καὶ μᾶς βοηθάει πάρα πολὺ νὰ συνεννοοῦμαστε καὶ νὰ εἶμαστε ἀκριβέστεροι.

Ὁ κ. Κοτζίᾶς ἐπίσης ἀπήγγειλε μερικοὺς στίχους τοῦ Σολωμοῦ, τοὺς ὁποίους δὲν συγκράτησα, ἀλλὰ ἡ ψιλὴ ὀξεῖα ἦταν ὁ ἰσχυρότερος φθόγγος. Αὐτὸ τὸ συγκράτησα. Ρώτησε, ἀφοῦ ἔχω καλὸ αὐτὶ καὶ τὰ ἀκούω ὅλα πῶς εἶμαι ἀνορθόγραφος. Ξέρετε, μετάνοια. Κι ὁ λόγος εἶναι τὸ αὐτὶ μου, τὸ λιγότερο ράθυμο μέρος τοῦ σώματός μου.

Καθηγητὰ Μαρωνίτη, ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅτι σᾶς ἄφησα μία συμπαθητικὴ ἐντύπωση μέσα σας, δὲν εἶναι σωστό νὰ πολεμᾶτε μέσα σας αὐτὴ τὴ συμπαθητικὴ ἐντύπωση. Μοῦ εἶπατε πῶς ὅ,τι εἶπα δὲν ἔχει σχέση μὲ τὴν ἐπιστὴμὴ τῆς γλώσσας. Πράγματι, ἀλλὰ ξέρετε γιατί δὲν ἔχει σχέση; Διότι τὸ ἀντικείμενό μου, ἡ γλώσσα, προϋπάρχει τῆς ἐπιστῆμης. Μὲ τὸ δικαίωμα αὐτὸ μιλῶ. Οἱ λαϊκοὶ τραγουδιστὲς δὲν χρειάζεται διόλου νὰ ξέρουν ὀρθογραφία ἢ νὰ ξέρουν ποῦ παίρνει ψιλὴ ὀξεῖα, διότι ἀποδίδουν αὐτὰ τὰ πράγματα, τραγουδοῦν μᾶλλον ὅπως τραγουδοῦν βάσει προφορικῆς παραδόσεως κι αὐτὸ ἦταν τὸ θέμα μου, ὅτι τὰ ἑλληνικὰ εἶναι τραγούδι. Δηλ. πρῶτα εἶναι τραγούδι καὶ μετὰ ἔρχεται ἡ γραμματικὴ. Ἐπειδὴ ἡ Σωτηρία Μπέλου ἢ ἡ ὅποιαδήποτε συνάδελφος τῆς πρὶν ἀπὸ χίλια χρόνια τραγουδοῦσε ἔτσι, γι' αὐτὸ μετὰ τὸ γράφανε μὲ αἰ ἢ μὲ ω καὶ τοῦ βάζανε ὀξεῖα ἢ περισπωμένη.

[Ἐνῶ ἔβλεπα τὶς διορθώσεις, πέφτουν στὰ χέρια μου τὰ «Εὐρισκόμενα Δημητρίου Καταρτζῆ» (ἐκδ. Ἐρμῆς). Νὰ τί γράφει στὰ 1788-1793 ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ, γιὰ τοὺς τόνους. (Γραμματικὴ τῆς ρωμαϊκῆς, σελ. 249) «Οἱ τόν' εἶν' ἓνα τέντωμα τῆς συλλαβῆς κατὰ τὸ ὕψος τῆς φωνῆς τῆς». Καὶ παρακάτω «ἤγουν ἐκεῖ ποῦ ἔναι τὸ τέντωμα δυνατὸ, ἢ ὀξεῖα, ἐκεῖ ἔναι μαλακὸ, ἢ βαρεῖα, ἐκεῖ ἔναι μεσηρὸ, ἢ περισπωμένη».

Ἐντυπωσιακὸ νομίζω. Νὰ λοιπὸν ποῦ οἱ ἰσχυρισμοί μου δὲν εἶναι καὶ τόσο καινοφανεῖς κι ἀνυπόστατοι, ὅπως συχνὰ κατηγοροῦμαι. Κατ' ἐμὲ βέβαια, ὑπάρχουν κι ἄλλα δύο «τεντώματα κατὰ τὸ ὕψος τῆς φωνῆς» ποῦ συμβολίζονται ἀπ' τοὺς συνδυασμοὺς πνεύματος-περισπωμένης καὶ πνεύματος-ὀξεῖας, ποῦ γι' αὐτὰ δὲν λείπει τίποτε ὁ Καταρτζῆς. Πάντως ἓνα εἶναι τὸ σίγουρο· αὐτὸ ποῦ στὴν εἰσήγησή μου εἶναι ὑποψία, ἐκπληξη κι ἐλπίδα, στὸν Καταρτζῆ εἶναι βεβαιότητα καὶ κανόνας ἀπαραίτητος.]

Στέλιος Ράμφος

Τὸ τρίτο μέρος τῆς ἡμερίδος εἶχε θέμα «Γλῶσσα καὶ πολιτικὴ - Γλῶσσα καὶ πολιτισμός». Οἱ δύο πρῶτοι ὁμιλητὰ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ πρῶτο ἡμῖς «Γλῶσσα καὶ πολιτικὴ», οἱ δύο δεῦτεροι μὲ τὸ «Γλῶσσα καὶ Πολιτισμός». Ἐπομένως ἐκεῖνο ποῦ μᾶς ἐνδιέφερε δὲν ἦταν νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸ γλωσσικὸ στὴν ἱστορία του ἢ στὶς περιπέτειές του, ἀλλὰ μὲ τὴν θέση καὶ τὴν δυναμικὴ μιᾶς γλώσσας σήμερα, ποῦ βρίσκεται καὶ ἀναπτύσσεται ἐτούτῃ τὴν ὥρα, σ' αὐτὸ τὸν χῶρο. Θὰ ἤθελα νὰ μιλήσω κι ἐγὼ μὲ τὴ σειρὰ μου γιὰ τοὺς τόνους καὶ μετὰ νὰ προχωρήσω στὸ θέμα τὸ δικό μου, μὲ τὸ ὅποιο συνδέονται. Τὸ θέμα τῶν πνευμάτων καὶ τῶν τόνων δὲν ἔχει μιὰ σημασία πρακτικὴ ἢ χρηστικὴ. Δὲν τὸ ἀντιμετωπίζουμε ὑπ' αὐτὴ τὴν ἔννοια. Ἔχει μιὰ σημασία πνευματικὴ, βαθύτερη, οὐσιαστικότερη. Ἔχει μιὰ σημασία ποῦ ξεπερνᾶει τὶς ἐπιδόσεις μας στὴν ὀρθογραφία καὶ θέλω νὰ πῶ τὸ ἑξῆς παράδειγμα: Οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα δὲν ἐγγράφονταν πρῶτα, ὑπῆρχαν ὅμως. Ὑπῆρχαν διότι προφέρονταν. Ἡ προφορὰ αὐτὴ κάποτε εἰσήγησε καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ συνέβη περίπου στὰ χρόνια τῶν Ἀλεξανδρινῶν. Εἰσήγησαν μὲν οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα, ἀλλὰ εἶχαμε ἓνα παράδοξο ἱστορικὸ φαινόμενο ποῦ ἀκριβῶς πρέπει νὰ μᾶς καταστήσει προσεκτικὸς στὴν βαθύτερη διάσταση τοῦ προβλήματος. Δηλαδή, ἐπειδὴ ἀκριβῶς οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὴ βαθύτερη μουσικὴ διάσταση τοῦ λόγου κι ἐπειδὴ ὁ λόγος ἦταν πρῶτα μουσικὴ, ὑπῆρχαν κι ἐπιβίωσαν ὡς ἐγγραφῆς ἀσυνείδητες. Τὸ ἀποτέλεσμα ποιό ἦταν; Ὅτι ἡ τέχνη ποῦ δημιουργήθηκε μετὰ, χωρὶς κανεὶς νὰ ξέρει ὀξεῖες, βαρεῖες καὶ περισπωμένες, ψιλές καὶ δασεῖες, δηλαδή τὸ δημοτικὸ τραγούδι καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, ἦταν ὅλη βασιμμένη στὴν ἀσυνείδητη ἐγγραφὴ τῶν μουσικῶν ρυθμῶν, οἱ ὅποιοι ρυθμοὶ ἐσφραγίζαν τὴν γλῶσσα. Τί σημαίνει αὐτὸ σήμερα; Σημαίνει ὅτι ἐὰν στὴ ζωὴ μας ἔχομε ν' ἀντιμετωπίσουμε ἓνα πρόβλημα, τὸ πρόβλημα ἑνὸς πολιτισμοῦ, ὅπου ἀποχωρίζει τὸ νόημα ἀπὸ τὴν εἰκόνα καὶ μεταβάλλει τὴν εἰκόνα σὲ νόημα, ἢ ὑπαρξη —συνειδητὰ ἢ ἀσυνείδητα— στὸ πνεῦμα μας, αὐτοῦ τοῦ ἀρχέτυπου καὶ τοῦ ἀρχέγονου ρυθμοῦ εἶναι τὸ τρομακτικὸ ἐκεῖνο ὄπλο ποῦ διαθέτουμε ἐμεῖς γιὰ νὰ γλυτώσουμε ἀπὸ αὐτὴν τὴν κατάσταση, ἢ ὅποια πνίγει μέχρις ἀσφυξίας τὸν κόσμον, ὁ ὅποιος τὰ ἐπινόησε. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα ἔχουν τὴν ἀξία ποῦ ἔχουν οἱ κολῶνες τοῦ Παρθενῶνος, χωρὶς καμία ἀμφιβολία. Γιατί; Γιατί ἀκριβῶς μνημειώνουν τὴν ἀρχέγονη ἐκείνη διάσταση τοῦ λόγου,

πού ἐὰν θὰ παραμείνει συνειδητὰ θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ βαδίσουμε τὸν δρόμο μας, τὸν δρόμο ἑνὸς πολιτισμοῦ πού δὲν ἀποχωρίζει τὸ νόημα ἀπὸ τὸ πρᾶγμα, γιατί ἡ οὐσία τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ πού ἐκφράζεται, πού ὑλοποιεῖται στὴν ὑπαρξη τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων, εἶναι ἡ ἐνότητα τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος, ἐνῶ ἡ κρίση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ὁ χωρισμὸς τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος. Καὶ φυσικὰ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἕνας γραμματικὸς δὲν μπορεῖ νὰ τὸ διανοηθεῖ, ἀλλὰ θὰ τοῦ τὸ διδάξει ἡ Μπέλλου, ἡ ὁποία ὄντως δὲν ξέρει ὀρθογραφία. Ὁ Σαββόπουλος δὲν ξέρει ὀρθογραφία, ἀλλὰ μιλάει μέσα ἀπὸ τὸ κατάβαθο, πού τοῦ ἐπιβάλλει αὐτὴ τὴ βαθειὰ πνευματικὴ ἐνότητα, τὴν ἀνάγκη νὰ εἶναι ἐνωμένο τὸ σῶμα μὲ τὸ πνεῦμα. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ τὸ δοῦμε ἂν πάρουμε ἕνα βιβλίον βυζαντινῆς σημειογραφίας καὶ ἂν πάρουμε μίαν παρτιτούρα τραγουδιῶν πρὸ δεκαετίας. Ἡ παρτιτούρα ἔχει τὶς λέξεις ἀνεξαρτήτως τῆς μουσικῆς, ἔχει τὶς λέξεις μὲ τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα, ἡ βυζαντινὴ σημειογραφία εἶναι τὸ μόνον δείγμα γραφῆς τοῦ μεσαιῶνος ὅπου οἱ λέξεις δὲν ἔχουν τόνους καὶ πνεύματα, διότι οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα εἶναι τὰ μουσικὰ σημεῖα. Ἀκριβῶς στὴν ἴδια πνευματικὴ διάσταση τοῦ προβλήματος, στὴν ἀνάγκη δηλαδὴ ἑνὸς ἰδιοπροσώπου νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐντάσσεται καὶ τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσας ὄχι ὡς πρόβλημα ἐπιλογῆς τύπου, ἀλλὰ ὡς πρόβλημα δυνατότητας πνευματικῆς δημιουργίας. Ἐὰν σήμερα ἡ πνευματικὴ δημιουργία μέσα ἀπὸ τοὺς μηχανισμοὺς τῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας σκοτώνει τὴ γλώσσα, διότι ἀποχωρίζεται αὐτὸ πού πρὶν ἦταν ἐνωμένο, καὶ συνεπῶς ἀποσπᾷ τὸ νόημα ἀπὸ τὸν ὑλικὸ φορέα, ἐμεῖς ἔχουμε ἕνα τρομακτικὸ προνόμιο. Τὸ γεγονός δηλαδὴ ὅτι ἀκολουθεῖ μόνιμα καὶ σταθερὰ ἡ λογία παράδοση τὴν φωνὴν τὴν ζωντανὴν καὶ κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο δὲν τὴν ἀφήνει ποτέ, στὸν βαθμὸ πού θὰ συμβαδίζουν, νὰ ἐκπέσει σὲ ἀπλή εἰκόνα, πού σημαίνει ὅτι ἔχουμε τὴν δυνατότητα μιᾶς παιδείας καὶ μιᾶς λογοτεχνίας ἀκριβῶς σὲ μιὰ ἐντελῶς διαφορετικὴ βάση. Μιλώντας λοιπὸν σήμερα ὑπ' αὐτὸ τὸ πρῖσμα, νομιμοποιούμεθα νὰ μιᾶμε γιὰ τὴν λογία παράδοση, ὄχι σκεπτόμενοι τὸ παρελθόν, ἀλλὰ ἀτενίζοντας τὸ μέλλον.

¹ [Σημείωση Γ.Χ.] Στὶς Παρεμβάσεις, ὁρισμένοι σύνεδροι, πιστοὶ στὴν ἰδεολογία τους, χρησιμοποίησαν τὸ μονοτονικὸ σύστημα. Παρ' ὅλη τὴν ὀπτική μόλυνση πού προκαλεῖται ἔτσι στὸν ἰστοχῶρο μας, διαλέξαμε νὰ κρατήσουμε αὐτούσια τὰ κείμενα, ὄχι βεβαίως ἀπὸ σεβασμὸ γιὰ τὴν ἐπιλογὴ τῶν ἀτόμων αὐτῶν — γιατί νὰ τοὺς σεβαστοῦμε ἀφοῦ οἱ ἴδιοι οἱ μονοτονιστὲς δὲν σέβονται τὴν τονικὴ ἐπιλογὴ κανενός;— ἀλλὰ γιατί θεωροῦμε ὅτι αὐτὸ θὰ βοηθήσει τὸν ἀναγνώστη στὴν ὀρθότερη ἐρμηνεία, κατανόηση καὶ ἀξιολόγηση τῶν λεγομένων τους. Κατὰ McLuhan: The medium is the message, καὶ ἐδῶ τὸ medium εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀκρωτηριασμένη ἑλληνικὴ γραφή.

[Ανοιγμα δεξιᾶς πλευρᾶς μόνο γιὰ ἐκτύπωση](http://www.polytoniko.gr)